

Poštnina plačana v gotovini.

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVILJA

Č L A N K I

ČIGAV JE BALKAN // I. Vavpotič: DRUŠTVO LIKOV-
NIH UMETNIKOV »LADA« // P. Karlin: PAVEL GRO-
ŠELJ // M. Zalokar: PAVEL GROŠELJ — PRIRODO-
SLOVEC // B. Zajec: LIBELICE, NAŠA KOROŠKA VAS

O B Z O R N I K

† Ivan Vrančič (Inko) // Ob grobu Ferda šiščca (Dr. Sv.
Pešič) // Ob robu vojne (Dr. B. Vrčon) // Sklepi Balkanske
zveze // Socialni pregled (S. B.) // »Enake dolžnosti — enake
pravice« (V. Spindler)

P O R O Č I L A

Giuseppe Mazzini: Lettere slave (L. Č.) // Knjige Goriške
Matice (L. Č.) // Dr. J. Bohinjec: Socialno-zavarovalna zak-
nodaja (F. S.-M.) // Dr. J. Golombek: Ivo Vojnovič i Poljac
(Inko) // Grošljev podporni sklad

D O K U M E N T I

Pismo Sreske organizacije jugoslovanskih dobrovoljcev reko-
ratu ljubljanske univerze

VI. FEBRUAR-MAREC 1940 2-3.

Kulturna in
socialna revija

MISEL IN DELO

izhaja
mesečno

Redakcija 2-3. zvezka zaključena 1. marca 1940

*NAROČNINA: za celo leto 60 din, za pol leta 30 din,
za inozemstvo: celoletno 90 din. Poštnočekovni račun: 16.602
Posamezni zvezek stane 6 din.*

.....
*U P R A V A v Ljubljani na Gosposvetski cesti 4/I.
Dopisi za uredništvo: Ljubljana, poštni predal 322*

.....
UREDNIŠKI ODBOR: dr. LAVO ČERMELJ,
dr. FRAN SPILLER-MUYS in dr. ALOJZ ZALOKAR

.....
*Izdajateljstvo in založništvo: Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih
starešin »NASTA« v Ljubljani, r. z. z o. z. Predstavnik: dr. Alojz Zalokar*

Tiska: Narodna tiskarna v Ljubljani (Predstavnik: Fran Jeran.)

Uredništvo je prejelo:

Knjige in brošure:

Fran Šturm: Francosko-slovenski slovar. 3. zvezek: Audinos - bienveillamment str. 165—260. Ljubljana (januar 1940). Vsebinsko in po opremi reprezentativna izdaja obsežnega slovarja v veliki 8°. Izhaja četrtletno, zvezek à 60 din. Naročila tudi v mesečnih obrokih sprejema francoski institut v Ljubljani.

Slavjanski kalendar za 1940 visokosna godina. Sofija. Godišnina trideseta. Redaktor - osnovelec † dr. N. Bobčev. Izdava Slavjanskoto društvo v B'lgarija. — Poleg koledarskega gradiva prinaša mnogo važnega zgodovinskega čtiva o vseh Slovanih. (Str. 128, cena 25 levov.)

Slovenska nacionalna čitanka. Založila »Slovenija«. Izdal **Živojin Prosenč**, Ljubljana 1939, str. 32 s slikami in črteži. Priložen je tudi zemljevid Slovenije z mejami v zgodovinskih dobah. — Knjižica slika usodo Slovencev od naselitve na današnjem ozemlju (l. 568) pa do danes, kako »iz veka v vek krvi gre tek, iz roda v rod duh išče pot« (uvodni motto). Knjižica stane 10 din.

A. Freudenreich: Kazalište za narod. K reformi hrvatskog narodnog kazališta. Zagreb 1940. Zaklada Tiskare Narodnih novina. Razpravlja o formiranju gledaliških društev (družb), ki naj bi uredila stalno gostovanje gledaliških družin po vseh podeželskih mestih in trgih, kjer imajo gledališke dvorane. Idejno smer bi dajala gledališča v glavnih treh hrvatskih središčih: v Zagrebu, Osijeku in Splitu. Organiziranje vodi »Matica hrvatskih kazališnih dobrovoljaca« v Zagrebu.

ČIGAV JE BALKAN

Zgodovina balkanskih narodov je tragično zgoščena v tem kratkem vprašanju, ki vedno znova vznemirja prostor med Podunavjem, Črnim, Sredozemskim (Egejskim in Jadranskim) morjem. Kakor nekdanj, se tudi sedaj postavlja to vprašanje proti volji balkanskih narodov. Vsiljujejo ga Balkanu samo izvenbalkanske sile, ki se na tem zemljepisno zaključenem in strateško izredno važnem področju bore za svoja vplivna območja. Tudi usodnost naznačenega vprašanja je mogla nastati samo zaradi nasprotujočih si interesov onih, ki od zunaj segajo v ta prostor. Zato je razumljivo, ako zaman iščemo skupnega odgovora na postavljeno vprašanje — izven Balkana. Nasprotno pa so balkanski narodi vselej, kadar so zavrgli tuje gledanje na lastni položaj, soglasno odgovarjali nanje z geslom: »Balkan balkanskim narodom!«

Zgodovina nam nudi primere, ki navidezno govore proti temu načelu. Balkanski narodi, tako slišimo od vsepovsod, so se doslej največkrat sami pregrešili proti balkanski skupnosti, kakor jo v pravilnem spoznanju poudarja navedeno geslo. Takšno presojanje balkanskega razvoja pa se nam zdi površno, ker se ne sklada z dejanskim razpletanjem balkanskih dogodkov niti v preteklosti niti v sedanosti. Ako se Balkan v odločilnih trenutkih svojega razvoja ni povzpел do soglasnega poudarka skupnosti v spoznanju skupnih interesov, je njegova krivda samo posredna, v kolikor je dopustil, da je o njegovih notranjih problemih odločalo bolj tuje kakor domače gledanje. Tako se je pogosto zgodilo, da so pod vplivom zunanjih sil nastajali na Balkanu notranji spori, ki so navidezno edini dovedli do velikih krvoprelitij, ki pa so bili dejansko samo vnaprej zranžirani povi za tuje posežke na Balkan. Zgodovina balkanskih vojn in tudi zadnje svetovne vojne nam danes nudi že precej jasen vpogled v zakulisne spletke izvenbalkanskih činiteljev, ki so si lastili monopol nad sukanjem balkanske politike izključno v svojo korist. Ker je bilo teh činiteljev vedno precej in tako rekoč na vseh mejah Balkana, je v križanju teh tujih interesov, ki je vsak izmed njih zajemal del Balkana, mogel vedno nastajati videz, kakor da so si dejansko v nasprotju samo balkanski narodi, dasi so se ti največkrat borili samo — v senci interesov drugih. V tem je razlaga, zakaj je zgodovina balkanskih borb vselej tudi zgodovina tujih vmešavanj na

Balkanu in si objektivno nobene »balkanske« vojne ne moremo predstavljati kot »samo« balkanske. Evropa je poznala mnogo lokalno omejenih vojn, ki niso nikdar prešle ožjega ali širšega področja, na katerem so se razvile, toda malokateri resnejši balkanski konflikt je bil tak, da bi bil ves čas svojega trajanja ostal omejen samo na Balkan.

Tudi izraza »smodnišnica Evrope« si niso izmislili balkanski narodi. Uporabljali so ga drugi, ki so ž njim hoteli prikriti, da so Balkan sami posuli s — svojim smodnikom, s smodnikom neprestanih »intervencij« v znamenju »varovanja« teh ali onih interesov, ki naj bi z vidnim ali nevidnim zavojevanjem Balkana dosegli popolno uresničenje. To seveda ne pomeni, da Balkan nikdar ni poznal, ali da danes ne pozna svojih posebnih, notranjih problemov, problemov boljšega sožitja svojih narodov. A kadar govorimo o teh, moramo strogo ločiti balkansko gledanje nanje od izvenbalkanskega. Ker skušajo izvenbalkanske sile mejo med obema gledanjema kolikor mogoče zabrisati, da bi tako lažje uveljavile svoje prikrito hegemonistično voljo, se v praksi izvenbalkanski interesi tako močno mešajo z resničnimi interesi balkanskih držav, da je zlasti v neposredni časovni in krajevni bližini balkanskega dogajanja največkrat nemogoče potegniti strogo ločnico med obojimi. Iz te nevarne in namerno ustvarjene pomešanosti pojmov in interesov nastaja ogromna škoda za balkanske narode, ki zaradi nje trpi tudi balkanska skupnost. Seveda bi se ji balkanski narodi mogli izogniti, ako bi se pogumno lotili reševanja medsebojnih sporov z neposrednimi dogovori, toda le pod pogojem, ako bi jih pri tem vodila zavest, da je treba podrediti posebne interese skupnim balkanskim interesom.

Balkan, ki sta mu posebna zemljepisna lega in značilna naseljenost z malimi narodi tako rekoč vsiljevala naloge ravnovesnega činitelja med nasproti si stoječimi izvenbalkanskimi silami evropskega zapada in vzhoda, ni mogel te svoje najbolj naravne evropske in do neke mere celo svetovne funkcije nikdar uspešno vršiti, ker so zunanji posegi vanj sproti spreminjali ne le njegovo politično strukturo, ki je pogrešala homogenost, temveč tudi medsebojne pozicije posameznih zunanjepolitičnih činiteljev izven njega. V spreminjanju teh pozicij so se pojavljale vedno nove možnosti zunanjih »intervencij«, ki so Balkan zavirale v njegovem stremljenju po notranji konsolidaciji. Brez te pa si Balkan ne more lastiti sicer naravnega atributa »ravnovesnega jezička« izven njega stoječih velesil.

Nikjer se interesi evropskih velesil tako ne križajo kakor na Balkanu. V tem je za Balkan največja neugodnost, pa tudi največja — ugodnost. Čim bi namreč prodrlo spoznanje, da je Balkan — življenjski prostor vseh balkanskih narodov, vseh in samo njih, bi se z lahkoto uveljavila tudi njegova najbolj naravna funkcija vzdrževanja stalnega ravnotežja med nasproti si stoječimi izvenbalkanskimi silami. Dokler pa prevladuje nasprotna težnja, da si izvenbalkanski narodi iščejo na tem prostoru del svojega »mesta pod soncem«, je položaj Balkana kot celote neugoden, da o položaju posameznih balkanskih držav niti ne govorimo. Njih največji interes v takem položaju — interes, ki bi moral prevladati nad vsemi drugimi in jim biti do kraja podrejen — je samo interes čim večje medsebojne povezanosti zaradi ojačenja skupnega odpora proti skupnim nevarnostim. Misel katerega izmed narodov na tem v sebi zaključenem področju južno Drave in Donave, da ne spada v sklop te balkanske skupnosti, bi se mogla v nadaljnjem razvoju izkazati samo kot samomorilna misel, porojena v nezreli sredini in pod vplivom prividov od zunaj, ki delujejo kot razkrajajoča sredobežna sila.

Ni brez pomena, da je bilo v nam najbolj oddaljeni balkanski periferiji, v turški sredini, postavljeno proti koncu lanskega leta, ko se je evropska kriza bližala svojemu vrhuncu, značilno vprašanje, ali se tudi Slovenci kot skrajna severozapadna straža po svoji legi pretežno balkanske Jugoslavije prištevamo med balkanske narode. Razplet dogodkov v zvezi z lansko krizo, ki je prinesla Evropi novo vojno, je dal temu vprašanju značaj usodnosti. Zato je odgovor nanje naše življenjsko vprašanje. In kakšen more biti ta odgovor po realni presoji našega položaja? Samo pozitiven! Tudi mi smo del one balkanske skupnosti, ki naj v sedanjem konfliktu zavaruje svoje najelementarnejše življenjske interese. Tudi nam je Balkan življenjski prostor kakor ostalim balkanskim narodom, ker velja tudi za nas spoznanje, da bi izločevanje tudi le dela tega Balkana v druge interesne skupnosti pomenjalo narodno smrt. Teoretično je nedvomno zelo vabljivo, ako se v zamaknjenosti v veliko funkcijo malih narodov v dobi razplamtelih nečloveških strasti išče posebna narodna »vizija« ozemlju »med nemškim, laškim, hrvaškim in madžarskim ozemljem«, toda dejansko je to prav v sedanji dobi velikih evropskih računov in obračunov samo laviranje po nevarni ostrini nad neizbežnim prepadom.

Balkanska skupnost ni še realnost, realnost pa je že spoznanje, da morejo balkanski narodi samo v njej rešiti svoj obstoj kljub evropskim mednarodnim razračunavanjem. Stališče Balkana do velesil more biti samo načelno, kakor je izraženo v geslu: *Balkan balkanskim narodom!* Balkan kot življenjski prostor vseh in samo balkanskih narodov je v interesu najpopolnejšega ravnovesja nasproti si stoječih velesil, torej v evropskem interesu. Nobena izmed njih ne sme iskati vplivov na Balkanu na škodo balkanskih narodov, vsaka pa je dobrodošla, ki prinaša na Balkan spoštovanje neodvisnosti in samostojnosti balkanskih narodov in držav ter željo po čim najtesnejši povezanosti vsega Balkana. Tako bi se v interesu človeštva, zlasti pa same Evrope, najprej nehala tudi krilatica o »balkanski smodnišnici« ...

Samo po tej naravni poti, ki naj najprej balkanske narode pripelje v skupnost, kakor ustreza njihovim življenjskim interesom, bo mogoče kasneje, ko bo ta prvi cilj že dosežen, odgovoriti tudi na vprašanje, ki se zaradi zmede že danes postavlja: Ali naj se namreč zajamejo v to skupnost tudi narodi sosednih področij, v kolikor so njihovi interesi povezani z Balkanom? Balkan ne more odkloniti sodelovanja z nikomer, ki iskreno želi podpreti njegovo skupnost, čeprav bi bile zadevne pobude povsem egoistične. Mnenja smo, da lahko koristijo Balkanu še tako raznoliki sporazumi med balkanskimi in izvenbalkanskimi činitelji, najsi so širšega ali ožjega značaja, a le v kolikor vodijo k skupnemu cilju, to je k zavarovanju skupnih interesov balkanske celote. V kolikor pa so duhu balkanskega sodelovanja nasprotni, jih morajo balkanski narodi odkloniti v svojem interesu. To velja zlasti za one države, ki bi hotele imeti na Balkanu vlogo nekakšnega »enfant terrible«, to se pravi: navidezno priznavati skupnost interesov, dejansko pa hlepeti samo po uresničenju sebičnih aspiracij, ali, kar je še hujše, priznavati svojo povezanost z Balkanom samo pod tem pogojem. Zadržanje Sofije nas je v tem oziru v enaki meri razveselilo, kakor nas je odbijalo stališče Pešte.

Balkan, kakor je dejal turški zunanji minister Saradzoglu po beograjski konferenci stalnega sveta Balkanske zveze, lahko vse svoje spore reši kot svoje »družinske spore«. To Balkan tudi želi. Kdor je njegov prijatelj, ga bo v tem podprl; kdor pa bo to delo njegove notranje konsolidacije zaviral, bo v zgodovini grešil kot sovražnik Balkana in Evrope.

DRUŠTVO LIKOVNIH UMETNIKOV „LADA“

H koncu minulega leta je priredilo društvo likovnih umetnikov »L a d a« v Ljubljani umetniško razstavo v Jakopičevem paviljonu. Po svojem zgodovinskem nastanku pred 35 leti (1904) je doživela zdaj obnovljena »Lada« značilen odmev današnjega reakcionarnega časa. Občinstvu se je predstavila pestra družina najstarejših in najmlajših likovnih umetnikov, vsebinsko, duhovno in idejno zdrava kakor ob svojem začetku, ko je kot prva umela zbrati v stanovskem in umetniškem tovarištvu družino takratnih južnoslovanskih umetnikov v vseh štirih žariščih celotne naše jugoslovanske zemlje, tako v Ljubljani kakor v Sofiji, v Beogradu in Zagrebu. Simbolično ime »Lada« so si izbrali po staroslovanski boginji pomladi. Iz slovenskega, hrvaškega, srbskega in bolgarskega središča naj bi »Lada« razvila likovno kulturo po vseh južnoslovanskih deželah v vzajemnem snovanju in delu. Programatično pa naj bi »Lada« na svojem področju in v kulturnem poslanstvu v domačih tleh razširila svoje delovanje tudi na ostala balkanska ozemlja.

Kajti gesli »Jugoslovani na okup!« in »Balkan Balkancem!« takratni mladini nista bili samo zveneči romantični gesli, marveč njena vera, upanje in ljubezen. V onih časih smo še verovali s prepričanjem in ljubili s fanatizmom. Že l. 1861 je Karašanin, zunanji minister Miloša Obrenovića, vrgel v svet krilatico *Balkan Balkancem!* Bil je med prvimi snovatelji koncepta balkanske federacije.

Dasi so prihajali mnogi duhovni impulzi iz Moskve in Pariza, pa je prvenstveno Praga, ta velika slovanska učiteljica, oblikovala srce in miselnost mnogih srbskih, bolgarskih, hrvaških in slovenskih študentov na svojih visokih šolah.

Morda smo bili takrat res le samo romantiki, ko smo leta 1898. ustanovili v Pragi akademsko društvo *Šumadijo*, ki je predstavljalo v miniaturni pravo pravcato balkansko federacijo. Društvu je predsedoval srbski medicinec, poznejši sanitetni general dr. *Milosavljević* (ki je služil po vojni tudi v Ljubljani), med najagilnejšimi slovenskimi člani pa sta bila, če se prav spominjam dr. *Milan Gorišek* in pozynejši profesor *Robert Kenda*. V »Šumadiji« smo se družili ne le Srbi, Bolgari, Hrvatje in Slovenci, marveč tudi Rumuni, manjkalo je samo še Grkov, kajti tudi nekaj študentov Albancev je bilo med nami.

Recimo, da smo bili res samo romantiki — toda zaneteni ognji niso posihmal ugasnili. Ob grmenju topov na zapadu in severu postajajo ti naši mladostni ideali stvarnost morda že najbližje bodočnosti.

Vseslovanski študentovski kongres leta 1902. v Pragi nas je le potrdil v naši veri in naših upih, njemu sledeči študentovski kongres v Ljubljani pa

je prilil še olja v naše ognje. Poslej so postajala gesla vse bolj odločna in naše zahteve radikalnejše. V prihodu kralja Petra Karadžordža na srbski prestol smo zaslužili prvi smrtni sunek črnožoltemu orlu.

Tako je postalo leto 1904., leto kronanja, poleg stoterih početkov poznejših zgodovinskih dogajanj tudi rojstno leto jugoslovanskega umetniškega društva Lade.

V Beogradu se je tedaj zgrnilo, kar je bilo najboljših mož in žena po razkosanih deželah južnih Slovanov, okrog svojega simboličnega vladarja. Pritiheli so poleg srbskih tudi bolgarski, hrvatski in slovenski umetniki, da na I. jugoslovanski umetniški razstavi izpričajo skupnost kulturnih prizadevanj vseh južnih Slovanov. Slovenski skupini sta načelovala Ferdo Vesel in Rihard Jakopič, Hrvatje so poslali tedaj elito svojih umetnikov, Bukovca, Čikoša Belo, Tišova, znamenita pejsažista Kovačiča in Crnčiča in nedavno umrlega velikega kiparja Frangeša. Srbom so prednjačili častitljivi nestor Uroš Predić, oba Jovanovića, slikarja in kiparja evropskega slovesa, vidno vez — tako rekoč kulturno kurirko — med našimi in srbskimi tovariši pa je vzdrževala ves čas s fanatizmom umetnice in Jugoslovanke pokojna znamenita slikarica Nadežda Petrovićeva, tovarišica naših impresionistov še iz Monakovske dobe. Bolgari pa so poslali svojega znamenitega vojnega slikarja Jaroslava Vešina, rektorja sofijske akademije Mrkvičko, oba rodod Čeha, ter Mihajlova, portretista svetovnega slovesa. Iz srečanja imenovanih in mnogobrojnih drugih umetnikov je vzklila misel, da je treba ustvariti skupen blok vseh južnoslovanskih likovnih umetnikov s centri v avtonomnih področjih v Beogradu, Sofiji, Zagrebu in Ljubljani. V Beogradu so delegatje posameznih skupin zasnovali pravila prvemu skupnemu jugoslovanskemu umetn. združenju z ustanovitvijo »Lade«.

Najvnetejši pobornik za organizacijo in idejo »Lade« med Slovenci je postal tedaj naš sedanji nestor Ferdo Vesel. Med prvimi člani, kot se spominjam, sta bila Matevž Strnen in Saša Šantel in z njima še moja malenkost.

Priglašalo se jih je čedalje več. Kmalu se nam je posrečilo v vzajemnem tovarištvu z Beogradom, Sofijo in Zagrebom organizirati prve skupne Ladine razstave v Sofiji in leto nato v Zagrebu. Na vrsto je prišla Ljubljana. Ferdo Vesel se je potil in pehal na vse strani, rotill in moledoval — toda že je legla tudi na Lado senca svetovne vojne; ob njenem izbruhu je romal naš Ferdo v zapore ljubljanskega gradu. Druge je vojna razkropila drugam, ob hišnih preiskavah so nam zaplenili nedolžne kataloge I. jugoslovanske razstave v Beogradu, ponajveč pa so nas oblekli v vojaško suknjo.

Le v Zagrebu je, čeprav močno okrnjena, delovala Lada še tja do leta 1921. V Beogradu se je prebila Lada skozi peripetije umetnostnega življenja v bujno razvijajoči se in rastoči prestolnici. K novemu življenju jo je

vzbudilo nekaj najvidnejših in najaktivnejših beograjskih umetnikov, med njimi prof. V. Petrović, sedanji Ladin predsednik. Ti so umeli pritegniti v svoj krog tudi elito najmlajše umetniške generacije.

Na drugem kongresu jugoslovanskih likovnih umetnikov v Ljubljani smo sprožili tudi vprašanje o obnovitvi slovenske »Lade«. Ob priliki najiniga bivanja s kolegom S. Šantlom kot kongresna delegata društva slov. likovnih umetnikov pa sva sporazumno z vodstvom in odborom beograjske »Lade« sklenila, da obnovimo tudi slovensko »Lado« v Ljubljani. Priglasilo se je takoj nad 25 članov. Od Ferda Vesela do najmlajših. Stopili smo v stike z Zagrebom, kjer je znani slikar Uzorinac, ki letos (1940) razstavlja v Kranju, delal za obnovo hrvatske »Lade«. V Sofiji pripravljata obnovitev bolgarske Lade rektor sofijske umetnostne akademije V. Zaharjev in P. Morozov.

Naša prva prireditev v Ljubljani je bila kolektivna umetniška razstava del Tineta Gorjupa in Bare Remčeve. Druga razstava je bila v decembru skupna članska razstava z beograjskim gostom, slikarjem Stevanovičem, posebej posvečena spominu pokojnega Franceta Koširja in sedemdesetletnici kiparja nestorja Ivana Zajca, stvaritelja Prešernovega spomenika v Ljubljani.

Na letošnjo razstavo beograjske »Lade« spomladi pošljemo kot v zastopstvo slovenske »Lade« izbrano kolekcijo del našega Alberta Sirka, za letošnjo jesen (1940) pa nameravamo prirediti v Jakopičevem paviljonu veliko skupno člansko razstavo z bratskimi tovariši iz Beograda, Sofije in Zagreba.

PAVEL KARLIN:

PAVLE GROŠELJ

SKICA NJEGOVEGA ŽIVLJENJA IN DELA

Nemirna, zvedava in plemenita kri pokojnega prirodoslovca-poeta Pavla Grošlja, ki je bil rojen 9. februarja leta 1883. v Ljubljani na tedanji Rimski cesti št. 13, je privrela po očetovi strani izpod Ratitovca, kjer so bili v romantičnih Selcah Grošljevi nekdanj vaški veljaki in kjer še sedaj živi priletni podobar stric Jože, po materini (Vilfanovi) strani pa iz zasanjanih ravninskih Bitenj.

Nadarjeni Pavle, tretji otrok* svojih skrbnih roditeljev, je od očeta Jerneja, ki je leta 1926. osemindesetleten umrl kot upokojeni poštni višji kontrolor, podedoval smisel za natančno izražanje in ljubezen do

* Starejši brat Rudolf je profesor v pokoju in častnik — vojni invalid, sestra Marija pa učiteljica in mladinska pesnica.

domačega jezika, od blage, rahločutne matere Katarine (1852—1922) pa nag-njenje k poeziji in izredno sočutno srce za bolnike in siromake.

Prvim dečkovim stikom s tajnostmi prirode na sosednjem, takrat še nezazidanem Mirju, prisluškovanju murnovi pesmi, pogovorom s cveticami na pobožju rimskega zidu in zamaknjenju v večerno nebo, zlasti pa razposaje-nim igram, zmagovitim podvigom in cirkuškim predstavam, ki jih je mladi zabavnik prirejal svojim tovarišem, si lahko poiščemo živahen okvir v spominskem članku dr. J. C. Oblaka »Mirje« (Kronika slov. mest, 1935, str. 1).

Medtem pa spremimo odličnega učenčka v ljudsko šolo na Vadnici, kjer ga je učitelj Epich skrbno pripravil za prestop na drž. nižjo gimnazijo (1893). Tam je nadobudni dijaček imel posebno srečo, da so ga uvrstili v razred prof. Mihaela Markiča, pri katerem je prejel izvrstno podlago iz klasičnih jezikov, slovenščine in nemščine, kar je pozneje opetovano omenil, kadar se je hvalež-no spominjal prvih gimnazijskih let. Iz ohranjenih spričeval je razvidno, da je bil gimnazijec Grošelj vsa leta odličnjak (s sošolcem Gregorjem Žerja-vom sta tekmovala za prvenstvo), ki pa v nobenem izkazu ni imel samih odličnih redov. Ker je bil tako za jezike kakor za realne predmete izredno nadarjen, se je pač zlasti v višjih razredih učil samo mimogrede, saj je že zgodaj začel literariti in se baviti s »tujo učenostjo«, za katero je njegova preživa in presplošna radoznalost v šolskih klopeh dobivala le skromne po-bude. V slovenščini je imel vsa leta odlično (Markič, Lederhas, Bartel), v matematiki pa si je »vorzüglich« priboril šele pri maturi (Peterlin, Borštner, Wester).

Iz te dobe je ostalo v Grošljevi zapuščini predavanje o Josefu Dobrowskem (1899) in več neobjavljenih pesmi, podpisanih s psevdonimom Zorin, med njimi značilna:

Trenutku

*Zunaj bobnijo žareči svetovi,
v blaznih vrtincih si bijejo takt,
skozi vesoljstvo grmijo eoni,
v zvezdah buči njih goreč katarakt.*

*V čašo neskončno se zlivajo sreče,
sreče bodočnosti — kdo jih bo pil?
V meglah se dramijo zarje blesteče,
kdo jih bo dnevom krog čela ovil?*

*Srce človeško, v bolesti se stisni,
proži se v sreči trenutek bežeč,
glasno zaplaka, prešerno završni!
Danes je danes — ne bode ga več.*

Po zrelostnem izpitu se je mladi Grošelj vpisal (1901) na filozofsko fakul-teto dunajskega vseučilišča in jel tam z vso vnemo, resnostjo in brezprimerno predanostjo poslušati prirodoslovne nauke, zlasti zoologijo, bota-niko, mineralogijo, pa kemijo, matematiko in fiziko. Začela se je doba drznega razmaha njegove ustvarjalne in oblikovalne sile. Kmalu se je —

talentiran in navdušen kakor je bil — toliko razgledal po obširni snovi svoje in sosednjih strok in tako poglobil v njih skrivnosti, da je prekosil vse svoje vrstnike, in to ne samo po pridobljenem znanju, temveč tudi po mojstrskem izoblikovanju dognanj, ki jim je pesniško navdahnjenje dajalo krila in kri.

Malokateri naš visokošolec je tako pridno in plodno porabil svoj študijski čas. A Pavle Grošelj ni bil tip svetu odmaknjenege znanstvenega zbiralca in raziskovalca, ki samo gromadi v sebi in zase, temveč je rad, prerad zaklenil za seboj lepo kariero obetajoča vrata laboratorija in stopil med ljudi, v družbo tovarišev iz »Slovenije«, ki ji je bil poleg Žerjava, političnega, socialnega in gospodarskega vodje takratnih naprednih študentov, zgovoren, prepričevalen in zmagovit preoblikovalec v svetovnonazorskem, etičnem in večkrat tudi v slovstvenem, pa celo v umetniškem pogledu (predavanja v »Vesni« in prijateljstvo s kiparjem Peruzzijem).

Lahko napišem, da je bil tista leta mladi prirodoslovec Grošelj duhovna os, okoli katere se je v burnem svobodnjaškem tempu vrtila naša mlada dunajska kolonija, ki je pozneje dala Jugoslaviji najvidnejše, najbistrejše in najboljše pripravljene graditelje.

Grošelj, izredno načitan in informiran, je znal z živo, duhovito in izklesano besedo tolmačiti poslušalcem nova odkritja moderne biološke vede ali zagonetne astronomije, znal pa je tudi prijateljskemu omizju kramljajoč razložiti te in one prirodne pojave, in kakor malokateri — zabavati. Kakor je bil na govorniškem odru eden naših najsijajnejših predavateljev, pravi svečenik besede, tako je bil v družbi, v katero je kaj često zahajal, odrezav dovtipnež, neprekosljiv debater, dobrohoten šegavec, nepozaben hudomušnež, med tovariši Slovenijani pa tudi tako posrečen »klobasar«, da bi si sam starina dr. Mukolovecki boljšega ne mogel želeti.

In ko se je v počitnicah vračal domov, je ta podkovani, razboriti prirodoslovec z apostolsko vnemo hodil po naši zemlji od Maribora do Trsta, od Jesenic do Novega mesta, in povsod govoril, učil, odkrival. O priliki njegovega predavanja v ljubljanski »Prosveti« v Mestnem domu je navdušeno pisal »Slovenski Narod« (10. jan. 1905): »Interesantni tema ‚O koncu sveta‘ je imel posebno privlačno silo. O koncu sveta se je že mnogo mislilo, mnogo raziskovalo..., a vkljub temu še vlada v najširših slojih popolna nevednost v tem vprašanju... Kar je moderna znanost po dolgotrajnem in natančnem proučevanju in raziskovanju neovržno dognala in dokazala, to je še vedno za široke sloje ljudstva s sedmimi pečati zatvorjena knjiga. In da se je ta knjiga končno vendarle tudi odprla našemu ljudstvu, je nemala zasluga gospoda Grošlja...« Predavanje je naravno vzbudilo mnogo zanimanja za nove nauke na eni in mnogo prahu in strahu na drugi strani, za katero se je pognal v boj sam zaskrbljeni in ogorčeni škof Anton Bonaventura z 62 strani obsegajočo brošuro »Ali Boga Stvarnika res ni treba«, posvečeno olikanim slovenskim krogom, posebno onim v Ljubljani.

Vsa študentska leta je Pavle Grošelj tudi pridno pesnil in pisal. Leta 1903. je v Zborniku Slovenske Maticе objavil tehtno primerjalno literarno študijo »Prešeren in Petrarca«, ki razodeva poglobljeno poznanje snovi in spretno pero, Ljublj. Zvon pa je prinesel štiri njegove pesmi, med njimi markantno Reinkarnacijo. Naslednje leto je pričel v isti reviji objavljati svoja znamenita, vse dotlej dognano objemajoča kramljanja »Iz zapiskov prirodoslovca«, ki po svoji novotarski strokovni in izpiljeni oblikovni strani pomenijo dogodek v našem poljudno-znanstvenem slovstvu. Leta 1904. je izšla v LZ tudi njegova vedra »Pesem življenja«, s katero tako prešerno vabi v pomlad:

*Sonce plamteče še zemljico ljubi:
v vročem objemu ji trto rodi;
zemljica vedno še ljubi človeka,
v prsih nam vžgala je svete strasti;*

*človek še ljubi življenje in trto,
svobodo, luč in deviško telo:
cilj je najvišji življenja — življenje,
smoter veselja — veselje samo!*

V naslednjem letniku najdemo obširno študijo o Francetu Prešernu, črtico iz prirodoslovja »Konec sveta«, ki je nekak pesniško obdelan načrt za zgoraj omenjeno predavanje, in »Prolog h Gregorčičevi slavnosti akad. društva Slovenije« s programskimi uvodnimi in sklepnimi verzi:

*Mogočni pesnik, narodov buditelj,
mi ne poklekamo pred Tvoj oltar —
kdo naj se klanja pred idejo sveto?
Boriti zanjo se, je naša stvar!*

21. novembra leta 1907. je bil mladi naš prirodoslovec Pavle Grošelj, ki si je v domovini z nešteti predavanji in literarnim delovanjem pridobil že lepo ime, na Dunaju promoviran za doktorja filozofije. Njegovo disertacijo »*Untersuchungen über das Nervensystem der Aktinien*«, ki je leta 1909. izšla v publikacijah »*Arbeiten der zoologischen Institute, Wien*«, je znameniti profesor Hatschek med drugim takole ocenil: »Predložena razprava, ki prinaša dragocena nova opazovanja, pomeni največji napredek, kar jih po temeljnih delih Hertwiga moremo zabeležiti na tem področju. Prvikrat se je posrečilo s pomočjo vitalnega barvanja z metilenskim modrilom prikazati živčne elemente aktinij, kar — v tej metodi najbolj izkušenim raziskovalcem, na primer Retziusu, ni uspelo...«

Že 28. januarja 1908. leta je mladi doktor z odličnim uspehom opravil tudi profesorski izpit iz prirodoslovja kot glavnega ter matematike in fizike

kot stranskih predmetov. Čez dve leti in pol pa se je ponovno prijavil dunajski izpitni komisiji za učitelje srednjih šol in naredil še dodatni izpit iz fizike kot glavnega predmeta.

Po Grošljevem Uslužbenskem listu posnemam, da je bil v šolskem letu 1906-07 dodeljen v učno vpeljavo na I. državni gimnaziji v Ljubljani, v drugem polletju 1907-08 pa je kot poizkusni kandidat poučeval istotam na II. drž. gimnaziji. Že 1. sept. 1908. ga je župan Hribar nastavil za učitelja na Mestnem dekliškem liceju, kjer je poučeval do svoje smrti (26. jan. 1940). Na novem zavodu se je mladi profesor takoj z njemu lastno vnemo in iznajdljivostjo lotil urejevanja prirodoslovnega in fizikalnega kabineta. Spominjam se (takrat sem ravno jel hoditi v gimnazijo pa me je, radovednega pobiča, večkrat vzel s seboj na šolo), kako je vse proste popoldneve prebil na liceju, pripravljajl poskuse, preizkuševal aparate, posnemal ter sam koloriral skioptične slike za predavanja in, svest si svojega poslanstva, pisal smeje prirodoslovne pogovore »Iz prazgodovine zemlje«, ki so potem leta 1910. izšli v Ljubljanskem Zvonu in marsikomu, ki ni utegnil in znal premišljati o postanku našega planeta in o početku življenja na njem, odprl oči. Škoda, velika škoda, da jih je avtor ostavil — nedokončane, navzlic temu, da so ga urednik in prijatelji energično vzpodbujali k nadaljevanju in je prejel tudi več prošenj neznanih naročnikov, med njimi ogorčeno dopisnico nekega orožnika s severne meje, ki je prav po vojaško protestiral: »Če ne boste več pisali Vaših krasnih člankov, je pa bolje, da Zvon kar preneha izhajati!« To dopisnico je Grošelj, ki mu je tudi v tem negativnem primeru laskala hvala, dolgo nosil s seboj v vedno natlačeni listnici in jo rad pokazal. Za pisalno mizo pa le ni sedel...

Kot srednješolski profesor je bil ta duhoviti, živahni, včasih rezki in nervozni, a v srcu učenkam očetovsko naklonjeni prirodoslovec — pesnik, ki je tako suvereno obvladal svojo stroko in res dobro poznal tudi druge učne predmete, predvsem pa umel zgledno, lepo in mikavno prednašati, gotovo eden naših najboljših učiteljev. Saj mu je vsakdanji šolski kruhek, ki ga je lomil z osvajajočo roko, pregnetala vedra vodnica »utile dulci«.

Počitnice 1913. je mladi profesor prebil na zoološki štaciji v Trstu, kjer je marljivo preiskoval drobno morsko favno in floro. Vrnil se je z mnogimi posrečenimi preparati meduz.

Med svetovno vojno je bil l. 1915. kot črnovojniški korporal pozvan v rezervno bolnico št. 4 (ljubljska Obrtna šola), kjer je z licejskim materijalom in potrebno iznajdljivostjo uredil provizorični laboratorij za rentgensko preiskovanje ranjencev. Noč in dan je delal tiste mesece, fotografiral na stotine krogel in granatnih drobcev in tako v plemeniti kolaboraciji z vojaškimi kirurgi rešil marsikatero življenje.

Naslednje leto se je iz tegob in skrbi, ki jih je obupna situacija na bojiščih prizadevala vsem, ki so pogumni in neuklonljivi težko čakali odrešenja,

Jugoslavijo, zatekel k zvezdam, daljnim, blestečim nevesticam, s katerimi je tako rad varal svojo biologijo. Ljubljanski Zvon je tedaj v desetih številkah prinesel njegove pesniško občutene »Astronomske pomenke« o luni, zvesti spremljevalki naše zemlje, in o Marsu, zvezdi ugank, ki je jela prav takrat spet razburkavati fantazijo mnogih znanstvenih utopistov.

Kmalu nato (1917) je v Tiskovni zadrugi, v kateri je od početka do svoje smrti kot podpredsednik s tehničnimi nasveti sodeloval pri programu in izdaji slovenskih knjižnih del, posebno poučnega značaja (Pota in cilji), razvil načrt in tehnično pripravil izdajanje prirodoslovnega mesečnika »Prirode«. Usoda (kako prav je B. Borko obžaloval, da dr. Grošlju ni bila dana tolika mera vztrajnosti in smisla za trdo delo s peresom, kakor mu je bila dana inteligenca z intuicijo!) pa je hotela, da je to ljubo dete svojih popularizacijskih sanj in stremljenj, ki bi mu lahko že davno prej posvetil vse strokovno znanje, vso občudovanja vredno razgledanost po vedah ter svoje tenko uho za lepoto in izrazljivost našega jezika, šele čez izgubljenih šestnajst let utegnil položiti v zibko. Kaj bi bil kritični Grošelj ta čas že vse napisal, zbral in preoblikoval, da se ni šele petdesetleten s »Proteusom« (1933) in s »Prirodoslovnimi razpravami« (1932) ves predal širokemu in drobnemu delu, ki ga prof. Kuščer označuje za delo inženirja-umetnika v krogu znanstvenih zidarjev.

Maja 1918. se je tudi dr. Grošelj s slovenskimi in hrvaškimi odličniki udeležil revolucionarnih zborovanj in slavnosti v Pragi, kjer je bodreče govoril študentom in navezal tudi znanstvene stike (prof. Bohumil Němec).

Po srečno končani vojni je kot član Demobilizacijske komisije v Ljubljani zbiral znanstvene pripomočke in aparaturo ter izvedel njih oddajo snujočemu se vseučilišču (kemičnemu, biološkemu in zoološkem inštitutu). Posebno je v tej burni dobi treba podčrtati Grošljeve znatne zasluge za ustanovitev ljubljanske univerze, zasluge, ki si jih zadnje čase laste samo izvestni krogi. Že 30. nov. 1918. ga je prijatelj dr. Boris Zarnik, profesor zagrebške medicinske fakultete, povabil k sebi v Zagreb: »Tu se boš mogel takoj habilitirati kot privatni docent za biologijo (ali pa histologijo in embriologijo ali vse skupaj, kakor Ti je ljubše).« A Pavle Grošelj kar ni mogel iz Ljubljane, kjer je bil kot član Vseučiliške komisije že v ostri borbi in polnih pripravah za krst najmlajše sestre beograjske in zagrebške univerze. Ponovno je krepko govoril pri sestankih omenjene komisije, dne 26. in 27. febr. 1919. pa je v »Slovenskem Narodu«, ko se je nekaterih že lotevalo malodušje, objavil članek (prof. Metod Dolenc pravi: fulminanten članek) o vseučiliškem vprašanju, v katerem bistro in odločno utemeljuje potrebo takojšnje ustanovitve ljubljanske univerze, navajajoč kopico tehtnih argumentov, zaradi katerih smejo Slovenci nujno in energično zahtevati lastne visoke šole. »Na telo slovenske narodne kulture

se skladno prilega samo ena glava: slovenska univerza«, kliče v članku odločujočim činiteljem, in dalje: »Na zapadni mejnik jugoslovanskega ozemlja moramo postaviti branik svoje kulturne individualnosti: slovensko univerzo!«

Kakor boju za ustanovitev univerze, te znanstvene vesti naroda in kompasa narodnega razvoja, tako je posvetil dr. Grošelj vse svoje bogate sile tudi njeni duhovni in snovni izgradnji, ko je najprej na tehničnih visokošolskih tečajih leta 1919. predaval mineralogijo, nato pa bil leta 1920. imenovan za honorarnega nastavnika, leta 1923. pa za docenta medicinske fakultete, na kateri je vse do nepričakovanega konca po 5 ur na teden predaval biologijo, zadnji dve leti spet kot honorarni profesor. Tako je bil dve desetletji v Jugoslaviji srednješolski in visokošolski učitelj naši mladini. O prvem, kjer sem mu več let drugoval, sem zgoraj že nekaj povedal, o drugem bo nemara pisalo bolj poklicano pero.

Če se že spominjamo Grošljevega pedagoškega delovanja, moramo vsekakor še omeniti, da je kot natančen pregledovalec in vesten poročevalec sodeloval tudi pri izboljšanju večine naših srednješolskih učbenikov iz zoologije, botanike in fizike.

Plodno in vidno pa je bilo tudi njegovo sodelovanje v društvih, ki jih je lani — že bolan — sam zabeležil v svoj index operorum. Tajnikoval je odboru za postavitev Trubarjevega spomenika, bil član Terminološkega odseka iz leta 1920., podpredsednik Slovenske Matice, odbornik Glasbene Matice in podpredsednik njenega pevskega zbora (v katerem je prepeval kot tenorist), odbornik društva »Akademija«, Udruženja visokošolskih nastavnikov ter Muzejskega in Prirodoslovnega društva, kateremu je lani uredil tudi I. zvezek Zbornika in v njem na uvodnem mestu priobčil svojo poslednjo študijo: Prirodoznanska prizadevanja med Slovenci, ki jo je sklenil s pomembnimi besedami: »Humanistični ideali preporodne dobe so nam svetili skozi naše mrakove in jasnine in tudi danes še niso izgubili lepote in bleska. Sedaj pa je prišel čas, da humanističnim idealom, ki so nam bili v narodni stiski v toliko pobudo in uteho, pridružimo ideale prirodoznanstva. Ne kot njihovo nasprotje, temveč kot njihovo izpopolnitev, ne kot cepitev duhov, temveč kot sintezo srca in duha, ki naj vodita nas in domovino v lepšo bodočnost.«

Pokojni prof. Grošelj, ki je za slavnostne prilike s takim ponosom nosil napredni slovenijanski trak, simbol svojih najbujnejših let in svoje edino odlikovanje, je bil globoko iskren Slovenec, ki je ljubil našega človeka, našo zemljo, njeno lepoto in umetnost, pa hvaležen, zaveden Jugoslovan, (prim. njegovo bojovito »Jugoslovansko budnico«). Ni se pa nikdar vtikal v domačo politiko, navzlic temu, da ga je, ostrega in pravičnega opazovalca, često marsikaj navdušilo, začudilo, bolelo in mrzilo.

Zadnja leta, ko se mu je prej tako sonorni glas polagoma zastiral, se je

v prostih urah mnogo bavil s čitanjem in prevajanjem Homerja, medtem ko je tudi Lepo Vido in več Župančičevih in Kettejevih pesmi kongenialno pretil v lepe nemške verze.

Ko smo leta 1926. ustanovili Vodnikovo družbo, mi je z bogatimi izkušnjami prijazno pomagal pri urejevanju poljudno-znanstvene knjige »Iz tajnosti prirode«, za katero je prispeval tudi svoje poslednje prirodoslovno kramljanje »Pravljico o lakoti«, ki jo je podpisal kot dr. P. Vidov. Saj je bil, odkar mu je njegova dobra Davorina dala sinčka Vida (1921), res samo Vidov. Zakaj vse, kar je poslej delal in snoval (tudi pestovanje »Proteusa«), je bilo bolešno prepleteno s skrbjo in idealno ožarjeno z ljubeznijo do edinca, vse, tudi poslednja težka pot na zagrebško Šalato, kjer je v mukah ugasnilo dragoceno življenje enega naših najbolj izobraženih mož, genialnega vsevedca-poeta, o katerem je te žalostne dni starosta slovenskih prirodoslovcev prof. Ferdo Seidl, primerjajoč Grošljevo in svoje delo, pisal prijatelju: »Pavle je budil in netil ljubezen do prirode* in prirodoslovja, polagal je fundamente prirodne znanosti, jaz — rogovilež — sem pa svoj čas začel s skrajnimi konsekvencami in zadel na odpor, pa tudi na soglasje pri slovenski inteligenci. Bilo je obojega treba!«

* Glej tudi njegov pogovor v šolskem radiu »Ali si prijatelj živalim?« (Zvonček 1933-34, str. 142).

M. ZALOKAR:

PAVEL GROŠELJ - PRIRODOSLOVEC

Prirodoslovno društvo v Ljubljani je leta 1938 priredilo referatni sestanek, kjer »se je zbralo 30 strokovnjakov, da nam v svojem rodnom jeziku poročajo o svojih ciljih in uspehih na najraznovrstnejših poljih teoretičnega in praktičnega prirodoznanstva.« V uvodnem predavanju nam je pokojni prof. dr. Pavle Grošelj razkril zgodovino prirodoznanskih prizadevanj med Slovenci. Začel je pri prvi slovenski knjigi, ki je pokazala vrednost našega jezika in dala s tem podlago vsej naši pismeni kulturi. Brez velikih borcev za naš jezik, naših pesnikov in pisateljev tudi naša znanost ne bi mogla doseči svoje višine. In prvo poslanstvo v narodu so imele vede, »ki pomagajo utemeljevati narodovo samobitnost, utrjujejo narodovo samozavest, goje plemenski ponos, bude vero v narodov obstoj in njegovo bodočnost ter podžigajo domovinsko ljubezen.« Le-tem prirodoslovnih ved ne moremo prištevati. A kasen je njih početek, razvile so se šele, ko so sprejele nalogo, da v zavednem narodu pomagajo oblikovati njegove poglede na svet.

V živi besedi nam je pokojnik prikazal velike može naše znanosti, od tujcev, ki so vzljubili naš narod in zemljo, do sinov domovine, ki so z lju-

beznijo do naroda gradili našo prirodoznansko kulturo. Bili so strogi znanstveniki, a v mnogih je tlela iskrica pesniškega daru in od njih smo sprejeli Slovenci največ. Fran Erjavec, Josip Stefan iz mladih let...

Le prezgodaj nas je zapustil on, ki nam je odkrival naše prirodoznance, in odšel med njihove vrste. Tudi on je bil poet - prirodoznanec. Bil je posredovalec med znanostjo in narodom. Iz znanstvenih izsledkov, ki so ves ta čas bogatili človeštvo, je znal izbrati kleno jedro in si ustvariti svoj svetovni nazor, s katerim je oplajal svojo okolico.

Njegova mladost je tekla v času, ko so biološke znanosti z velikim zamahom strle zadnji odpor reakcije in z novimi idejami stopile v svet. Najglobljo razo v življenju človeštva so napravile razvojne teorije, katerih največji graditelj je bil Charles Darwin, a največji propagator Ernest Haeckel. Grošelj, mlad, nadarjen študent, katerega duh je bil odprt za življenje in njega modrosti, je žejno vsrkal vase nove nauke. Stopil je na pota, ki med Slovenci še niso bila prav načeta, namreč na pota biologije-nauka o življenju. S svojim izrednim razumom in spominom si je razširil obzorje, kakršnega je imel malokdo njegovih sodobnikov. Postal bi bil odličen znanstveni delavec, toda njegovemu nemirnemu duhu to ni prijalo.

Prijatelji so ga vabili na pota znanosti in plod tega je njegova disertacija o živčnem sistemu morskih vetrnic.

Ko so bile pretrgane vezi dogem o duši in telesu, so se znanstveniki vrgli na raziskovanje živčevja, to je orodju duševnega življenja. Toda prezamotana je zgradba živčnih potov pri človeku in višji živali, zato si je znanost mnogo obetala od spoznavanja živčevja pri najnižjih bitjih, pri tistih, ki so obstala na zgodnji stopnji razvojne poti življenja. Na mehovcih (Cnidaria) so se pokazali enostavni živčni prepleti, brez posebnih višjih centrov, kakor so možgani. Tu bi se dalo marsikaj najti... Člen v verigi raziskovanj v tej smeri je omenjeno delo pokojnika. V njem kaže razpored in zgradbo čutnic in živčnih vlaken v morskih vetrnicah in potrди prisotnost nekega početka višjih centrov (možgan) — obustnega živčnega obroča. Ni naša naloga podajati oceno tega dela, ocenjeno je bilo že davno od priznanih strokovnjakov z najboljšim redom. Ocenjeno pa je bilo tudi s tem, da so znanstveniki mnogo pozneje (G. H. Parker) z drugimi, fiziološkimi metodami popolnoma potrdili njegove znanstvene izsledke.

Žal, Pavlu Grošlju ni bilo usojeno uvrstiti se med najplodovitejše tvorce znanosti. Njegovo delo je ostalo v narodu, a zato temu toliko bolj koristno. Ne le spomin in razum, tudi čuteče srce je imel pokojnik in to ga je povedlo med pesnike. Tu naj pokažemo le, kako je z lepoto svojega jezika obogatil naše prirodoslovje. V poljudnih člankih je predajal svoje bogato znanje svojemu narodu. 1905. leta je izšel v »Ljubljanskem Zvonu« prvi članek, ki nam slika usodo naše Zemlje. Razvoj, neizbežen razvoj, to je misel članka, misel, ki izvira iz tedanje dobe, ko so razvojne teorije prodrle

v svet. Ne le življenje na Zemlji, tudi vesoljstvo ima svoj razvoj. O usodi Zemlje je govoril. Ne bo je pokončal komet niti vulkanski izbruhi, Zemlja se bo hladila, površino bo izravnavała voda, razširile se bodo pustinje, kakor jih vidimo danes na Marsu in mrtva bo zaplavala po prostoru. Ugasnilo bo sonce in naše galaktično ozvezdje; med tem se pa iz meglic v svetovnem prostoru na milijone svetlobnih let oddaljenih od nas, razvijajo novi svetovi in nova sonca.

Tako živo pisanih, vseskozi zanimivih, a tudi znanstveno pravilnih (pač na podlagi znanja tedanje dobe) poljudno prirodoslovnih člankov ne zasledimo mnogo v literaturi. V poznejših letih nas je Pavle Grošelj seznanjal z astronomijo in geologijo. Hotel je, da bi ljudstvo spoznalo mesto, ki ga zavzema v sistemu vesoljstva, da bi se zavedlo svoje ničevosti, pa tudi svojih velikih moralnih moči. »In glej«, pravi, ko opazuje zvezde (Iz prazgodovine zemlje. L Z 1910.) »bil sem nekoč brat tej žareči lepoti, ko sem razmetan v atome begal v svetlih nebesnih vrtincih«. In če postaneš preveč malodušen, češ, kaj sem jaz proti večnosti, ima pripravljen vzhičen stavek: »Da, človek! — V njem šele zadosti vsa priroda svoj smisel«, in dalje: »Kakšen smisel bi imela vsa veličastna lepota prirode, če ne bi bilo drobnega človeškega srca, ki jo sprejema in čuti...«

In povede nas v zgodovino Zemlje in življenja na njej, z duhovitimi primerami iz znanega sveta nas povede v neznano preteklost. 1916. leta izhajajo njegovi Astronomski pomenki, z zanimanjem čitani med narodom. V njih nas vodi v nebesne višave: »Glej, to je ura zvezd, ko trka vesoljstvo na tvojo dušo.« Seznanj nas do potankosti z Luno in njenimi skrivnostmi. Z njim napravimo pot na našo zvesto spremljevalko in ne srečamo na njej selenitov, kakor v utopističnih romanih, temveč spoznamo njeno pokrajino in pogled z nje v vesoljstvo, ki nam odkrije marsikaj, kar smo dotlej težko doumeli.

Po tem članku za daljšo dobo let obmolkne. A svojega dela ne prekine. Tedaj se bori za našo univerzo. Kot govornik se uveljavlja in kot takega ga vidimo že v mladih letih. Z zanosnimi govori zbuja narodovo zavest, pokaže na moške, katerih življenje je bilo posvečeno narodu, ne pozabi pa tudi na širjenje svojega znanja med ljudstvom. V vrsti poljudnih predavanj s svojo mojstrsko besedo podaja narodu znanstvene izsledke svoje dobe, govori mu o razvoju bitij, skuša mu osvoboditi misel od dogem, ki zgublajo svojo pravo moč v vzgoji ljudstva, in rad bi ga popeljal na realna tla življenja, rad bi mu pokazal mesto, ki ga zavzema v prirodi. Preveč svobodomiseln je, premalo se pokori starim nazorom in obsodi ga cerkvena oblast v svoji poslalnici. Toda to mu ne potare duha.

Vedno čuteč Slovenec, je Grošelj ves srečen dočakal osvoboditev našega naroda, vedno velik Jugoslovan se je takoj zavedel nalog, ki nas čakajo v novi državi. Vedel je, da imamo svoje kulturno poslanstvo, vez med zahodom

in vzhodom in zato se je boril za našo univerzo, ki naj bo posvečena tej naši nalogi in posvečena novi domovini — Jugoslaviji. Ko so bili otvorjeni tehnični kurzi kot priprava za fakulteto, je prevzel predavanja iz mineralogije — rad je priskočil povsod, kjer je bilo treba pomoči.

Kot poklicni pedagog je pozneje nastopil mesto, ki odgovarja njegovim študijem, bil je izvoljen za docenta biologije. Njegova predavanja so bila izboren kompendium bioloških ved in prave bisere je metal med nas, a nismo jih videli. Le to smo videli, da leto za letom predava skoro dobesedno isto — pozabili smo na njegov izredni spomin in pomislili nismo, da v vsem tem času niso spremenile stanice svojih oblik, da kromozomi še po istih zakonih sodelujejo pri delitvi jedra in da Paramecium še ni spremenil načina konjugacije. Prepovršni smo pa bili, da bi opazili mnoge spremembe v malem, kakor je zdaj tu, zdaj tam znanost predrugačila svoja naziranja o raznih pojavih.

Bil je ustvarjevalec, pisatelj, predavatelj in borec, bil pa je tudi kritik, kajti ni želel, da bi se razpasla ljuljika med deli plodovitih sinov naroda. V duhovitih polemikah v Zvonu in Carnioli je grajal in vzpodbujal, a tudi v družbi je vedno rad ostro, a prijateljsko zavrnil nepremišljena dela drugov. Iz najnovejše dobe nam je še dobro v spominu njegov boj za kvaliteto slovenskih prevodov tujih del o priliki izida Jeans-ove knjige »Tajne vsemirja«. Drznil si je povedati to, kar je bilo marsikomu že dolgo na umu, a ni imel pravega poguma, da se oglasi.

Prešli smo dobo mladosti, prišli smo v svobodno domovino in po majhnem presledku zopet najdemo prof. Grošlja med prvimi vrstami naših prirodoslovnih prizadevanj. Najvrednejše zasluge za našo kulturo pa ima v dobi, ko se je v Ljubljani od Muzejskega društva odcepilo in osamosvojilo Prirodoslovno društvo. Človek ogromnega obzorja je novemu društvu vedno stal ob strani z nasveti in je prevzel urejevanje »Prirodoslovnih razprav«, te naše odlične znanstvene publikacije, ki seznanja svet z delom naših prirodoslovcev, a z bogato zameno širom sveta polni naše strokovne knjižnice.

Leta 1933. je zagledal beli dan ilustrirani časopis za poljudno prirodoslovnost »Proteus«. Dolgoletne sanje naših prirodoslovcev so se izpolnile, izpolnile so se tudi prof. Grošlju samemu, saj je že dolgo poizkušal s sličnim listom. Treba je bilo let, da je ponovno dozorela misel, da se je strnil krog ljubiteljev prirodoslovnih ved, ki bi podprli izdajo takega lista. In »Proteus« je šel med narod in se z vsakim letom bolj zasidral v njem. Ne iščimo mož, ki so zaslužni za to, kajti najbolj zaslužen je: pokojni dr. Grošelj.

S svojim znanjem in pesniško besedo mu je stal ob zibeli in ga spremljal na poti, bil mu je skoro več kakor le urednik. Kot tak ni le vrstil dospele članke v čim bolj pestro in organsko vrsto, da je vsaka številka prinesla iz vsake stroke prispevek, kot mojster našega jezika je popravljajl izraze in kjer je bilo treba, korigiral stil. Tako so skozi tiskarske stroje šli le kvali-

tetni članki, stoječi na visokem znanstvenem nivoju, a vendar dostopni in umljivi tudi manj izobraženemu preprostem ljudstvu.

Proteus si je pridobil zaupanje in ni se mu bilo treba boriti s finančnimi težkočami, ko se je pokazala nepričakovana zapreka. Le s težavo je bilo mogoče dobiti dovolj prispevkov, da bi mogel list redno izhajati. Prof. Grošelj je tedaj sam prijel za pero in izpolnil včasih polovico številke. Ni je pa številke, da ne bi v njej čitali vsaj eno njegovo delo. Kaj rad je poročal med »drobnimi vestmi« novosti in zanimivosti s prirodoslovnega polja. Z vprašanji je hotel čitalcem Proteusa vcepiti duh opazovanja in moč razlage opazovanih pojavov, kar je sam znal v toliki meri.

Šest letnikov Proteusa leži pred nami, šest letnikov lista, ki se kosa s prirodoznanskimi listi vsega sveta in ki je v veliki meri izpodrinil pri nas prej tako čitani nemški Kosmos. In ne naroden ponos ali čaščenje urednika, temveč prava resnica je, da Proteus po svoji kvaliteti kljub ozkim razmeram, v katerih živi, prekaša veliki nemški list. Tri številke še manjkajo, da bo izpolnjen šesti letnik, in v njih bo zevala velika vrzel: ne bo več večše roke drja Pavla Grošlja. Poslednja, dvojna številka, ki jo je uredil, je bila lahko rečemo njegova: Priobčil je v njej v začetku omenjeni govor o prirodoznanskih prizadevanjih med Slovenci in prikazal nam je nekaj najznačilnejših člankov naših prirodoznancev — popularizatorjev prejšnje dobe, opremljenih s pripombami in kratkimi biografijami piscev.

Kot urednik je pristopil tudi k Zborniku prirodoslovnega društva, novega znanstvenega glasila domačih prirodoslovcev.

To je bilo njegovo delo, ki je jasno vidno, a koliko ga je, ki ga ne vidimo, koliko je njegovih vsestranskih vplivov na izoblikovanje našega kulturnega življenja. Vse prezgodaj ga je odtrgala smrt od nas, mnogo smo še pričakovali od njega. Nekoč, ko sem mu prinesel članek za Proteus, me je povedel v svoj kabinet, pokazal svojo veliko knjižnico in dejal: »Vse to sem ne le prečital, temveč natančno preštudiral —« in vrstile so se fizikalne, astronomske, geološke in biološke knjige pred mano — »a kaj sem ustvaril?« Premalo se je cenil, preskromen je bil. In kot v nekako uteho sebi mi je dejal, da zbira biološko terminologijo, kajti velika zmeda da je danes v njej. Za svoje obzorje si je poiskal najprimernejšo snov, a žal mu ni bilo dano, da svojo nalogo dovrši. Zapustil je le vrsto lističev z našimi in tujimi biološkimi izrazi, opremljenimi s kratko, umljivo razlago. Kar je naših besedi, niso bile na hitro roko izmišljene, ali iz tujih prevedene, za mnoge je rabil po cele ure, da jim je mogel dati najprimernejšo obliko v skladu z znanstvenimi zahtevki in z našim jezikom.

Ko prebiramo njegova »Prirodoznanska prizadevanja med Slovenci« in srečujemo v njih velike like naše preteklosti, moramo nehote pomisliti tudi nanj in uvrstili ga bomo na častno mesto v vrsti naših velikih prirodoznancev ter mu ohranili trajen spomin.

LIBELIČE NAŠA KOROŠKA VAS

Stremljenje po resničnem napredku in oblikovanju izobraženca, ki je povezan s svojim narodom, je privedlo mladino do akademskih delovnih taborov. Poletje l. 1939 pomeni v tem zopet korak naprej k novim ugodnim rezultatom. V dravski dolini, na Kočevskem, v Slovenskih goricah, Prekmurju, Halozah in v Apaški kotlini so visokošolci, fantje in dekleta, vezali snope, mlatili, vzgajali deco, predavali ter predvajali filme. V vsem so pokazali svojo zavestno povezanost z ljudstvom. Upajmo, da bodo izpolnili pričakovanja in ustvarili pravilnejši odnos mesta do vasi, kakor je vladal doslej, in da bodo delovni tabori kot »visoka šola narodne zavestnosti«, v polni meri zaslužili svoj naslov. Pomembno je poudariti to stremljenje, ki je prišlo do vidnejšega izraza prav v dvajsetem letu naše univerze. Saj smo ob 20 letnici tako malo čuli o njenih »državljanih«. — Iz skupnega dela tabornikov v Libeličah je zbrano naslednje gradivo za študij naših vasi:

Leg a in krajevne razmere. — Sončne Libeliče¹ leže v skrajnem koncu naše dravske doline, ob vznožju gozdnate Strojne. Do najbližjega trga Dravograda, kjer je po razmejitvi tudi sedež občine, so oddaljene 9 km. Državna meja je odrezala od kraja 8 malih zaselkov in vas samo od 3 km višje ob Dravi ležečega mesteca Labuda, kjer so kmetje pred vojno dobro vnovčevali svoje pridelke.

Pred vojno je bil sedež občine v Libeličah, po vojni pa so ga prestavili v Dravograd, kar pomeni korak nazaj. Trg je ljudstvu tuj, tudi v moralnem oziru ne vpliva najbolje. Vendar bi samostojnost občine v sedanjem obsegu ne bila primerna. Libeliška župnija šteje 686 duš in obsega razen Libelič (220 preb.)² še bližnje Gorče (101 preb.) in Libeliško goro (236 preb.) ter delno tudi Črneško goro.³ Zadnji dve vasi sta gorski. Banovinski cesti, ki vodi v Dravograd, znižujejo klance, prav tako pa so potrebne popravila vaške poti, ki jih večje deževje spreminja v hudournike. Električno imajo že od l. 1905, toda marsikatera koča ima še zdaj le petrolejko in trsko.

Zgodovinski zapiski. — Vas je znana iz l. 1201 kot last solnograških škofov. V srednjem in novem veku je cvetela kot broderski pristan

¹ Pred sedanjo razmejitvijo je obsegala občina 13 vasi in zaselkov. Avstriji so pripadle vasi: Potoče, Gradišče, Ilmnica, Kogelska gora, Močula, Suha, Pudlas in Vesnice. V Jugoslaviji so ostali: Libeliče, Gorče, Černeče, Tribej, Libeliška gora in Črneška gora. Število razdeljenega prebivalstva znaša približno polovico na vsaki strani.

² Po štetju iz l. 1931. Všteto je tudi učiteljstvo, finančni stražniki, orožniki itd.

³ Črneška gora šteje 152 prebivalcev, a pod libeliško župnijo jih spada le majhen del.

ob Dravi. Hrib nad vasjo z »gradiščem« nas spominja turških vpadov. Stara župna cerkev sv. Martina se je l. 1154 osamosvojila od pliberške prafare in pastirovala celo Prevaljam. Pozneje je bila inkorporirana⁴ šentpavelskemu samostanu, ki je še danes njen lastnik. Po prevratu so bile Libeliče v plebiscitni coni A in so izkazale veliko večino za Jugoslavijo. Kljub nesrečnemu izidu plebiscita pa so z zamenjavo ob razmejitvi l. 1922 pripadle matični državi.

Kulturni pregled. — Kulturno življenje naj bi v vasi in okolišu pospeševala sledeča uradno ugotovljena⁵ društva: Sokol, Gasilsko društvo, Prosvetno društvo ter izobraževalno društvo »Skala«. Dejansko kažejo nekaj aktivnosti le gasilci. V vasi je 40% hiš naročenih na strokovne gospodarske liste. Od ostalih listov je zelo razširjen »Večernik«, nekaj tudi »Jutro«, »Slovenec« in »Edinost«. Zavarovancem pošiljajo »Našo moč«.

Knjižnici sta dve: ljudska s 496 knjigami ter šolska z 235 zvezki. Skupno izposojeta okoli 1500 knjig letno, največ pozimi. Učiteljstvo prireja kmetijske in gospodinjske tečaje, v kolikor ga ne preobremenjuje redni pouk. Šoli trirazrednici je potrebna vsaj še ena učna moč.

V kulturno-političnem oziru kaže vas, da delitev v tradicionalna tabora ni več aktualna, razvoj je šel v nadaljnje smeri. Značaj prebivalcev je viden v poudarjenem dominantnem položaju poglavarja družine.

Življenjski nivo kaže tudi oba splošna ugotovljena tipa kmetskega ljudstva.⁶ Prvo skupino tvorijo gorski kmetje, ki žive, razen mlinarjev, še precej patriarhalno v povezanosti s slovensko in slovansko preteklostjo (kmet v Črneški gori nosi le iz lanu doma stkano obleko). Lingvisti bi zanimali izrazi za hišno posodje, njive in drugo, ki spominjajo na staroslovenščino.

V drugo skupino s tipičnimi lastnostmi (bel kruh od peka, višja higiena, alkohol ni več dopolnilo hrani, čita se redno) spadajo pomeščanjeni kmetje. To so vsi prebivalci Libelič in kmetje v dolini. Nanje so najbolj vplivali bližina mesta Labuda, vozniki in splavarji ter vas gospodarsko obvladujoči veljaki. V splošnem močno prevladuje meščanski tip kmeta.

Narodna zavesa. — Razvoj vasi⁷ je favoriziral drugi tip kmetskega ljudstva. Hkrati s pomeščanjem si je utiralo pot tudi nemštvo, ki je postalo do konca vojne v občini razmeroma močno. Predvojna občina Libeliče je imela l. 1880 med 2019 prebivalci le 4 z nemškim občevalnim jezikom. Pri štetju l. 1890 se je število takih Nemcev zvišalo na 90, l. 1900 je padlo na 58, l. 1910 je zopet zraslo na 160. Istega leta pa izkazuje

⁴ Samostanska graščina leži v Dobrli vesi, danes v Nemčiji.

⁵ Krajevni leksikon dravske banovine, Ljubljana 1937.

⁶ Franjo Baš: Življenjski nivo kmeta. Soc.-ekon. inst., Ljubljana, 1938.

⁷ Za razvoj Libelič je značilna močna izmenjava in prodaja posestev. Od 34 posestev in koč je v zadnjih 40 letih zamenjalo lastnika 20 posestev, t. j. skoraj 60%/st.

slovensko privatno štetje le 15 Nemcev, kar kaže na zelo pristranske metode uradnega štetja.

V letih do prevrata je število prebivalstva v občini občutno nazadovalo. Upadek prebivalstva predvojne libeliške občine znaša v letih 1910 — 1920 približno najmanj 700 oseb.

Ob plebiscitu so občani kljub vsemu pritisku in dolgoletni nasilni germanizaciji ostali zvesti svojemu narodu. Kako pa je danes z narodno zavestjo v Libeličah? Večina nemško mislečih je sicer odšla ob razmejitvi l. 1922 v Avstrijo, ali val razpoloženja za tujca, ki je spomladi 1939 zajel naše obmejno ozemlje, je odnesel tudi tu 10 dninarjev čez mejo. Splošno razpoloženje označuje poznavalec razmer takole: »Naši ljudje bi bili radi z dohodki v sosedni državi, z želodcem pa v Jugoslaviji«.

Splošno je ljudstvo, ki je v burnih prevratnih dneh krvavo sodilo avstrijanku-aprovizatorju, zavedno in že dorašča nov, mlad rod. Če mu bo Ljubljana dala opore, ga gospodarsko dvigala in duhovno privezala nase, se bo znal sam otresti vseh tujih vplivov.

Gospodarske razmere.⁸ — Razdelitev kultur kaže takšne slike: 109.9 ha ali 36.2% je njiv, 56.9 ha ali 18.7% je travnikov, 12.8 ha ali 4.2% pašnikov in 114.6 ha ali 40.9% je gozdov. Zemlja je večinoma ilovnata, proti Dravi peščena. Posestna struktura kraja ustvarja naslednje skupine:

1. Brez zemlje je 8 rodbin (1).⁹ Sem štejemo tudi 4 (—) kočarje z $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ ha, skupaj torej 12 (1).
2. Od $\frac{1}{2}$ —2 ha zemlje ima 8 (6) obratov.
3. Od 4—7 ha zemlje ima 5 (4) obratov.
4. Od 8—12 ha zemlje imajo 4 (—) obrati.
5. Od 15—25 ha zemlje imajo 3 (3) obrati.
6. Od 25—50 ha zemlje imajo 3 (2) obrati.
7. Od 60—70 ha zemlje ima 1 (—) obrat.

V dravogrskem okraju se preživlja s poljedelstvom 55—60% prebivalstva.¹⁰ Povprečje velja v neki meri tudi za Libeliče in po podatkih naše ankete bi bilo zgolj poljedelstvo direktno ali indirektno pridobitno sredstvo pri 60% prebivalcev v vasi, 29.5% jih preživljata obrt in trgovina, 10.5% pa je javnih uslužbencev. Ker so gozdovi močno izsekani in je plačilna moč kmetov precej nazadovala, pada odstotek onih, ki jih preživljata obrt in trgovina. V borbi za obstanek se zatekajo k omejevanju pri hrani, k za-

⁸ Opis gospodarskih in drugih razmer temelji na anketi, izvedeni pri 32 rodbinah iz Libelič, 4 iz Gorč in 3 z Libeliške gore.

⁹ Števila v oklepajih veljajo za sosednji zaselek Gorče.

¹⁰ Po Uratniku: Poljedelsko delavstvo v Sloveniji.

menjavi blaga namesto plačevanja z denarjem in k obdelovanju zemlje. Poslednja dva načina zvišujeta odstotek od poljedelstva živečih vsaj za 10% in s tem obremenjujeta zadolžene kmetije še bolj.

Iz posestne razpredelnice bi se dalo sklepati, da so agrarne škarje, t. j. nesorazmerje med številom obratov in njih površino, v Libeličah zelo odprte, da je torej pomanjkanje zemlje občutno. Saj znaša v 2. skupini število obratov 33.4%,¹¹ njih površina pa le 4.6%. Pri velikih posestnikih iz 6. skupine je številni odstotek obratov 12.5%, površinski pa 32.1%. Vendar bi bilo sklepanje zgolj na podlagi teh števil napačno. Dejstvo je namreč, da so med posestniki s 1/2—2 ha pretežno obrtniki in drugi, ki jim glavni vir dohodkov ni zemlja. Ta ugotovitev ublažuje sliko o pomanjkanju zemlje in pojasnjuje dejstvo, da tudi nekateri mali posestniki razmeroma dobro stojijo in živijo.

Kmetijsko gospodarstvo. — Živinoreja je tudi v Libeličah važna panoga kmetijskega gospodarstva. V okolišu prevladuje govedo marijadvorske pasme, pretežno slabe kakovosti. Teža para volov se je gibala takole:

Pred vojno 1500—1700 kg, pred 20 leti 1100—1200 kg, pred 10 leti 1400 do 1500 kg, danes 1000—1200 kg.

Vzrokov, da je teža živine danes enaka ali celo slabša od one ob koncu vojne, je več. Glavni vzrok je padec cen kot posledica krize. Iz njega izvira večina ostalih. Pomanjkanje krepke krme, slaba strežba in preobremenjenost z delom so povzročile, da so se rejeni konji in voli spremenili v »mrhé«. Podreje ni zaradi variiranja cen. Nič manj pa ni odločilna stalna denarna zadrega. Kmetje se skušajo izmotavati in prodajajo mlado živino ob vsaki priliki. Nepotrebno škodo povzroča tudi konservativnost. Selekcija bikov je le pri vaškem veljaku, lesnem trgovcu, ki je tudi sicer najboljši gospodar. Kmetje še ne poznajo potrebe gnojenja umetne sladke trave. Devastacija travnikov je zlasti v letih krize napredovala. Pravilno ravnanje bi bilo odločilnega pomena, potrebna pa so spričo razmer javna sredstva in strokovnjaška izbira.

Stanje živine v vasi je bilo v primeri s stanjem iz l. 1929 v letu 1939 naslednje:

Posestniki	Več živine	Manj	Isto stanje
1/2— 2 ha	2	1	5
4— 7 ha	2	2	1
8—12 ha	2	1	1
15—25 ha	1	1	1
25—50 ha	1	1	1
50—60 ha	—	—	1

¹¹ Računani so obrati od 0.5 ha naprej.

Ako dodamo, da gre povečanje predvsem na račun onih, ki živine prej sploh niso imeli ali pa so obrat kupili, ter da se nanaša »isto stanje« na količino in ne na kakovost, je s tem pregled izčrpan.

Druga važna panoga lokalne kmetijske proizvodnje je krompir. Letno ga prodajo kmetje prekupcem do 15 vagonov. Ta na prvi pogled velika količina pa bi mogla biti še večja, če bi bilo obdelovanje bolj intenzivno. V dokaz naj služi primer treh posestnikov.¹²

1. trgovec in kmet z 1.63 ha orne z. pridelal 30.000 kg, prodal 26.000 kg;
2. krojač in kmet z 1.0 ha orne zem. pridelal 5.000 kg, prodal 3.000 kg;
3. samo kmet s 4.58 ha orne zem. pridelal 13.000 kg, prodal 7.000 kg.

Hkrati pa je pridelal prvi posestnik tudi več pšenice, a prav toliko rži kot tretji, ki je samo kmet. Upoštevati je treba tudi to, da dela prvi kot trgovec predvsem za trg in dobiček ter ima dovolj sredstev za intenzivno obdelovanje.

V zameno za krompir so dobili kmetje v preteklem letu vagon umetnega gnojila. Ne glede na to, da je umetni gnoj na splošno predrag in preveč enostranski, se ta poskus popularizacije umetnega gnojenja ni obnesel. Gnoj je bil namreč porabljen tako nevesče, da ni bilo pričakovanega uspeha in je zamera škodovala za vrsto let. Intenzifikacije ni mogoče doseči mehanično. Treba je zato kmeta izobraziti v smotrnega gospodarja.

Ob dobrih letinah se oblečejo Libeličani z izkupičkom za prodano sadje. Skupni pridelek znaša 4—5 vagonov. Sadnega drevja vseh vrst je mnogo, a zvečine je staro. Vendar je še rodovitno in bi dajalo neprimerno večji donos, če bi imelo potrebno nego. Mnogo je škodoval propad drevesnice, ustanovljene l. 1932. Ustanovitelj (absolvent kmetijske šole iz drugega kraja) je mislil dobavljati cepljence v Avstrijo, kar pa je kmalu postalo nemogoče. Drevesnica potem ni imela potrebne nege, je pa kljub temu uspevala in kaže, da je bila na pravem mestu. Do opustitve je oddala ca 4000 drevesc med dolinske in gorjanske kmete. Njih kakovost pa je drugo vprašanje.

Slabe letine in slaba kvaliteta pospešujejo že itak prekomerno pripravljanje mošta. V vasi se spiže letno čez 300 hl te pijače, ki je nesreča večini hiš. Skrajni čas je, da sušenje sadja zavre življenju in gospodarstvu nevarno pitje sadjevca ter pokaže kmetom vsaj delen izhod iz težkega položaja. Temu bo služila nova sušilnica.

Gozdovi dajejo letno 50—60 vagonov (12—15 splavov) lesa. Prevzame ga večinoma vaški trgovec, kar vpliva na ceno. Gozdovi so bili nekoč kmetsko bogastvo, saj predstavljajo 40.9% površine. Pravim »bili«, zakaj danes je stanje gozda pri 20 anketiranih posestnikih naslednje.

¹² Podatki iz l. 1938.

Posestniki	Gozd je popolnoma ohranjen	Deloma ohranjen	Pretežno izsekan	Popolnoma izsekan
$\frac{1}{2}$ — 2 ha	—	—	1	3
4— 7 ha	—	1	1	3
8—12 ha	—	—	2	2
15—25 ha	—	1	1	2
25—50 ha	1	—	1	—
50—60 ha	1	—	—	—

Popolnoma ohranjen gozd ima lesni trgovec, župnišče pa v kolikor seka le po načrtu. Od ostalih nima več železne rezerve 10 posestnikov, 6 je ima prav malo in le dvema more gozd začasno pregnati skrbi. Les za sečnjo je večidel črn, mehāk. V letih krize je izginil tudi ves trdi les: vse stare orehe, jesene, češnje in gabre so spravili v denar! Redčenje se nadaljuje tudi pri večjih posestnikih.

Važen je bil poskus uvesti hmeljarstvo v večjem obsegu. V letih, ko so bile cene hmelju na svetovnem trgu visoke, so ga imeli skoraj vsi posestniki. Obetal se je lep zaslužek in nekateri so tudi precej investirali (10.000 do 75.000 din, po premoženju). Letine so kazale ugodno, račune pa je prekrizal padec cen v krizi in zadolženost se je zvišala. Danes pridelajo hmelja do 1500 kg le še 4 večji posestniki.

Splošno stanje. — Bajtarji in dninarji zaslužijo komaj toliko, da prežive zimo. Le prepogosto pa so ofri in gostači v bedi in pomanjkanju. Pridružujejo se jim kmetijski sinovi, ki odhajajo s kmetij, kjer ni več prostora zanje. Agrarno hiperpopulacijo imamo torej tudi tu. Beg k rednemu dnevnomu zaslužku je očiten. Sposobnejše moči gredo v tovarne, lesnim delavcem se položaj boljša ali slabša v skladu z razvojem lesne trgovine; mnogi silijo proti Mariboru.

Vaški obrtniki zvečine najbolje shajajo. Marljivi in delavni bi si položaj zboljšali, če bi jim kmetije plačevali delo v denarju. Plačilo v blagu je tudi pri njih v navadi, saj celo trgovci prometujejo naturalno.

Za manjše in srednje kmetije nastaja problem vrednosti posestev. Te kmetije že 10 let nimajo več poslov, gospodar in gospodinja sta sama z otroki, pastirjem in rejenci. »Orjejo s teleti in obdelujejo zemljo z otroki!« Mnogo kmetij je naprodaj in le zaščita ovira hitrejše prehajanje posestev v druge, tuje roke.

Velike kmetije še imajo stalno najete delovne moči. Veliki posestniki so na krizo različno odgovorili. Eni so nadaljevali obrat ter omejevali izdatke, kar je vsled rentabilnosti velikega obrata omogočilo obdržati prvotno stanje. Drugi pa so omejevali obrat in gospodarstvo zanemarili. Te kmetije padajo na položaj srednjih. Pri nekaterih je storila svoje tudi vdanost pijači in domovi prehajajo v druge roke.

V posebno skupino je treba uvrstiti lesnega trgovca, ker ne pripada več vaški skupnosti. Agrarna kriza zanj ni bila odločilna, posredno pa so tudi krizo lesne trgovine občutili kmetje. Sem štejemo tudi druge trgovce. Diferenciacija vasi dobiva po tej skupini vedno ostrejšo obliko.

Finančno stanje in zadolžitev. — Obtok denarja je v vasi minimalen. Državna in samoupravna nakazila javnim nameščencem gredo zopet iz vasi. Lesni trgovec daje denar kmetom vnaprej kot posojilo, s krompirjem se plačajo jeseni davki in posli. Zlasti zgradarina je visoka. »Kaj pomagajo lepe in velike hiše, ko pa so v škodo?« se pritožujejo vsi kmetje. Obresti za dolgove grede iz vasi, stroški za tožbe in razprave tudi in prav tako stroški občinske uprave.

V skladu z dosedanjimi ugotovitvami je zadolženost kmetov. Brez dolgov je 5 posestnikov, od teh župnišče in lesni trgovec. Vsi drugi so zadolženi po prilikah tudi do 60 in 80% vrednosti imetja. O vzroku zadolžitve najdemo pri anketiranih 3 obrtnikih in 12 kmetih tale odgovor:

Posestniki	Investicije	Dediščina	Pomanjkanje zemlje	Nesreče slaba letina itd.
1/2— 2 ha	3	—	—	1
4— 7 ha	1	1	1	1
8—12 ha	3	—	—	—
15—25 ha	1	1	—	—
25—50 ha	1	1	—	—

Navedeni razlogi obsegajo glavne dele dolgov. Da se izognemo običajni pristranski razlagi krivde, je treba pojasniti še tole:

I. Od 9. investicij so bile vse rentabilne ali vsaj vzdrževalnega značaja (1 vpeljava hmelja »en gros«, 3 nakupi hiš, 1 nakup posestva, 4 popravila hiš in gospodarskih poslopij). Pri šestih posestnikih je vplivala tudi bolezen in smrt.¹³ Le eden je bil slab gospodar in je posestvo izgubil.

II. Nasledstvo je vzrok zadolžitve pri 3 posestnikih (2 izplačili dedičev, 1 podedovanje dolgov). Dva sta posestvo že izgubila. Izmed teh ima eden mnogo zaslug za nas ob plebiscitu.

III. Zaradi smrti in nesreče pri živini se je zadolžil 1 posestnik. Isti vzrok je bil stranski faktor pri nekaterih drugih.

IV. Pomanjkanje zemlje trpita 2. Tu je pač dosti ust in malo jela.

Tožarjenje je bilo stranski razlog zadolžitve pri 4 posestnikih. Med 15 dolžniki so padli v dolgove po lastni krivdi štirje, a eden po očetovi. Pri ostalih so razlogi izven kmetovega območja. Saj krivda sil, ki delujejo proti

¹³ Odstotek bolezni je pri vseh anketiranih visok.

njemu, ni vidna samo v Libeličah. Večina investicijskih dolgov izhaja iz let pred krizo, ko so kmetje računali na normalen gospodarski razvoj. V krizi pa je zadolžitev naraščala zaradi konsumnih dolgov. Skupno znašajo dolgovi 15 anektirancev 750.000 din.

Važen faktor poljedelskega kredita je tudi za libeliške kmete privatni kapital. Zaradi vračanja v blagu so posredne obresti često občutne (les se niže oceni). Hranilnih vlog kmetje nimajo, pač pa jih imajo trgovci.

S k l e p. — Pomanjkanje zavesti kmetijske skupnosti in konservativnost povzročata, da se ostrina industrijskih in posredniških škarij občuti še bolj. Splošno znižanje življenjskega standarda je vidno že na prvi pogled. Pomanjkanje in prenapenjanje prizadene najbolj žene in otroke. Prav žene in otroci pa se najbolj trudijo za napredek tudi v izobrazbi.

Šola ugotavlja, da služi nad polovica otrok za pastirja in da kmetje otrok nad 12 let ne pošiljajo poleti v šolo. Vsaj po enega rejenca ali več ima vsaka hiša. Obleka je pri večini slaba, poslopja propadajo. Kljub temu zaznamujejo vztrajni gospodarji napredek, ki pa gre preveč v korist trgovcem. Zato je vaška skupnost v celoti nazadovala.

Sončno stran Libelič predstavlja sušilnica, postavljena lansko leto. Ali ne pomeni primer srednjih kmetov, ki si medsebojno pomagajo v borbi z razmerami, da gredo boljšim časom nasproti? Dvig splošne, zlasti pa smotrne ekonomske izobrazbe bo tudi Libeličanom odprl oči in jih napolnil k izgraditvi vaške skupnosti, naslonjene na združno organizacijo.

Združna žaga z elektrarno, združne prodajalne in silosi ter kmečki »klub« so pesem bodočnosti v Libeličah. Naloga mladih gospodarjev je, da izvedejo te načrte in sami ustvarijo pogoje, da se propadanje kmetijstva ustavi ter se ustvari možnost napredka. Odgovarjajočo nalogo ima na drugi strani intelektualna mladina.

Predvsem pa ne smemo pozabiti jedra: Libeliče so s plebiscitom in protekcionistično politiko sosednjih držav izgubile tržišče. Bodoči mladi gospodar bi rad zopet naložil in brez ovir zapeljal v svobodni Labud na trg. In mi mu to od srca želimo!

O B Z O R N I K

† IVAN VRANČIČ

V nedeljo 25. februarja je nenadoma umrl Ivan Vrančič, podpredsednik kasacijskega sodišča v p. Zjutraj je odpotoval z vlakom iz Ljubljane do Višnje gore in krenil na nedeljski oddih v sončno zimsko prirodo na Polzevo, a na višnjegorskem klanecu se je nenadoma zrušil zadet od srčne kapi in izdihnil.

Umrli je mož, velik po duhu, plemenit po srcu. Izgubili smo znamenitega pravnika, sodnika v najidealnejšem pomenu te besede, ki je služil svojemu narodu z nenavadno čisto ljubeznijo do Praveice in znal z najglobljo bistrostjo duha voditi vsakogar iz zmot k Resnici. Življenje svojega ljudstva je znal čudovito uravnavati v najidealnejšo harmonijo Praveice, Resnice in Ljubezni, to je v oni svet, ki je človeški družbi najteže dosegljiv. A odkod blagopokojnemu ta nenavadna moč in sposobnost? Bil je človek iz življenja, videl je bitje in nehanje ljudi v boju za življenje in v njem je spoznal človeka in njegove zmote. In bil je poštenjak, najboljši izmed najboljših, ki ni mogel nikomur storiti krivice, niti svojemu sovražniku ne. Toda, ali je sploh mogel imeti kakega sovražnika on, ki ni nikomur pravice rezal, on, ki je priznaval zase in za vsakogar in za vse samo eno pravico, in jo je branil z nezlomljivo doslednostjo proti mračnjakom.

On pač ni imel sovražnikov, saj tudi sam ni nikogar sovražil, marveč je tudi krivičnike vodil k pravici z ljubeznijo, kakor vodi oče otroka iz zmot k spoznanju. Le kdor sovraži pravico, je sovražil tudi njega.

Zdaj je odšel tja, kamor moč preganjavcev ne seže, tja, kamor njih krivic ne bo za nami, tja, kjer znebi se človek vsake teže...

Izšel je iz preproste meščanske hiše, rojen 26. junija 1875 v Ljubljani, študiral gimnazijo v Novem mestu in v Ljubljani in pravo na Dunaju, kjer je bil delaven član akademskega društva »Slovenije«, in dokončal študije leta 1900. 25 let star je stopil v življenjski poklic, služil svojemu narodu. Služil je v Ljubljani, v Kostanjevici, v Kamniku in postal leta 1912 predstojnik okrajnega sodišča v Ilirski Bistrici. Po povratku iz svetovne vojne leta 1918 je postal deželno-sodni svetnik in 25. marca 1919 mu je poverila tedanja pokrajinska vlada za Slovenijo strokovno nadzorstvo sodstva. Res smo tudi Slovenci imeli že tedaj mnogo izvrstnih pravnikov — teoretikov in praktikov — toda iz razsula v prevratni zmedi porušenih vrednot družbenega reda je mogel narodu, prebujenemu iz suženjstva, obnoviti pravni red v skladu z življenjem le mož, kakršen je bil Ivan Vrančič, v izrednih časih izreden mož. Ljudski glas mu je dal že kot skromnemu podeželskemu sodniku častno priznanje: dober sodnik. Dober sodnik pa zna vzgajati in zna razsoditi, kaj je prav, tako, da s sugestivno silo lastne osebnosti, s svojim lastnim življenjem vzgaja tako, da človek sam zavrže zmoto in sam stori tisto, kar je prav, ne zaradi predpisov in iz strahu pred kaznijo, marveč iz prepričanja. In takšno prepričanje je znal sejati in vzgajati pokojni Ivan Vrančič.

Leta 1932 je postal predsednik apelacijskega sodišča v Ljubljani, leta 1935. pa je bil nenadno upokojen, a skoro nato imenovan za podpredsednika apelacijskega sodišča v Zagrebu.

V pokoj stopiti je smel s popolno zavestjo, da je sveto služil sveti domovini, in je ostal zvest svojemu vzoru tudi poslej, do zadnjega diha. Idejno in materialno je podpiral vsak zdrav pokret, s prav posebno vnemo je skrbel za zdrav narodni inteligenčni naraščaj, zlasti še kot predsednik Jugoslovanskega naprednega akademskega starešinskega društva »Jadran«. Tudi naši reviji je bil najboljši svetovalec.

Zmerom očetovsko ljubezniv, tovariško prisrčen, v vsem svojem ravnanju in v presojanju dostojanstveno zmeren, a odločno pravičen in srčno dober, tak nam ostane za zmerom v hvaležnem spominu.

Inko.

Ob grubu Ferda Šišića

»Zgodovina je ponos vsega naroda, ponos kmeta in velikaša, ter se je v vse dohah poznavanje preteklosti tesno vezalo s pojmom resnega patriotizma. In zares, zgodovina nas uči spoznavati velike politične istine, ki veljajo za vse narode in za vse čase... Zgodovina nam ostri smisel za golo realnost, obogatuje naše nazore o življenju, nam omogočuje točno poznavanje ljudi, kaže moč idej, kakor tudi važnost krepkega individuja v narodni ali ljudski celini. Samo zgodovina nam daje razumevanje za ono čudovito skupnost, ki jo imenujemo socialni organizem«.

Te besede je napisal pokojni vodilni hrvatski zgodovinar **Ferdo Šišić** leta 1916 v uvodu k svojemu klasičnemu »Pregledu povijesti hrvatskog naroda«. Z njimi je povsem točno označil pomen zgodovine najprej kot bistveno nacionalnega in potem kot prav tako bistveno socialno vzgojnega sredstva. S temi besedami pa je veliki hrvatski znanstvenik tudi najbolj točno označil smer in pomen svojega nenavadno bogatega življenjskega dela. Šišić je bil priznan znanstvenik-zgodovinar, ki mu nihče ne more osporavati trdne znanstvene metode, kritičnosti in objektivnosti. Vendar pa je vedno stal na stališču, da nobena znanost, pa tudi ne zgodovina, ni sama sebi namen, temveč da mora služiti neki višji ideji, da mora imeti neki višji in splošno pomembni življenjski smoter: da ne sme biti odrezana od življenja, temveč mora biti po svojih končnih ciljnih stalno povezana in stopljena z njim.

Hrvatski narod je bolj kakor malokateri, nedvomno v največji meri meo Jugoslovani, obvisel na svoji zgodovini, morda celo v preveliki meri in v prenaivni obliki, zagrizel se je vanjo včasih z naravnost bolešno ljubeznijo, ki je, kakor vsaka taka ljubezen, bila neredko tudi docela slepa. Zato je bila vloga zgodovinarja malokje drugod tako svetla in pomembna v kulturnem življenju kakor ravno pri Hrvatih. Imena kakor Rački, Smičiklas, Klaić so med najbolj popularnimi imeni nove hrvatske kulturne zgodovine. Njim se v polni meri pridružuje Šišićevo ime,

manj morebiti po zunanjem blešku kakor po svoji stvarni pomembnosti. Šišićeva hrvatska zgodovina ni več obremenjena s paradnim zgodovinskim kultom, kakor ga je gojila stara hrvatska aristokracija: njegova zgodovina ni samo stvarna in kritična v svoji znanstveni zasnovi, temveč je tudi v svojem celotnem pogledu realna, sicer samozavestna, ali nikdar sama vase zaljubljena. Končno Šišićeva nacionalna zgodovina nikakor ni ozka, izključno hrvatska, temveč je izrazito jugoslovanska in prav tako čisto slovanska. Največje zadoščenje pokojniku je lahko, da se njegovega dela odkrito niso upali lotiti niti v najnovjšem času ljudje najbolj ozkosrčnega samohrvatskega duha, da so v spoštovanju obstali pred njim v zavešti svoje notranje manjvrednosti, v zavešti, da ga v dejanskem poznavanju hrvatske in jugoslovanske zgodovine s svojimi metodami, ki so pogosto blizu izrecnega potvarjanja zgodovine, ne bodo nikdar dosegli. Če je torej ime Ferda Šišića trenutno morebiti med Hrvati samimi nekaj manj bleščeče, kakor bi sicer zaslužilo, to v ničemer ne more zmanjšati trajne in nesporne vrednosti njegove znanosti, temveč more biti le izpričevalo za trenutni nivo javnega mnenja, kar se tiče stvarne znanosti.

Ferdo Šišić je bil doma iz Vinkovcev, kjer se je rodil leta 1869. Ko je dovršil osnovno šolo in gimnazijo v Zagrebu, se je posvetil zgodovinskemu študiju v Zagrebu (kot učenec znanega hrvatskega zgodovinarja Tadije Smičiklasa) in na Dunaju. Kot srednješolski profesor je nato služboval v Gospiću, Osijeku in Zagrebu. V znanstvenem delu se je izpopolnjeval v Parizu in Benetkah ter je nešteto dni posvetil strokovnemu raziskovanju v bibliotekah in arhivih Benetk, Rima, Neaplja, Londona, Dunaja, Gradca, Budimpešte ter še prav posebno onih v Dubrovniku, Splitu, Zadru in Trogiru. Leta 1906 je postal na zagrebški univerzi docent za hrvatsko zgodovino, leta 1908 izredni in leta 1910 redni profesor. Na tem mestu je razvijal svojo izredno živahno delavnost do nedavnega, ko je bil le nekaj mesecev pred svojo smrtjo upokojen. Šišić se je tudi aktivno udeleževal v

političnem življenju. Bil je nekaj časa narodni poslanec hrvatskega sabora in kot tak član hrvatske delegacije v budimpeštanski skupščini.

Znanstveno delo Ferda Šišića je izredno obilno, ne da bi bilo pri tem površno ali da bi v njegovih publikacijah prevladovala popularna nota. Njegovih spisov moramo naštetih nad 160. Med njimi so specialne razprave, pa velike monografije in sinteze, ter publikacije zgodovinskih virov. Priznan je njegov način izvajanja, ki ni nikdar suhoparen, temveč živ in sočen. Bil je eden redkih naših znanstvenikov, ki niso smatrali za odveč, da so sodelovali z obsežnimi strokovnimi članki tudi v dnevnikih (zlasti v »Novostih« in »Pravdi«), s članki, ki imajo kljub popularizacijski svrhi svojo trajno vrednost. Šišićeva dela so raztresena skoraj po vseh hrvatskih in srbskih časopisih, revijah in znanstvenih publikacijah. Najbolj znana in največja pa so njegova velika sintetična dela o hrvatski zgodovini, ki so danes tudi še edina sodobnim zahtevam primerna dela te vrste. Tako je izdal že v letu 1906 do 1913. pri Matici Hrvatski svojo obsežno »Hrvatsko povijest« v 3 knjigah, ki jo je pozneje predelal in skrajšal v obliki vzornega priročnika »Pregled povijesti hrvatskog naroda« (1. izd. 1916, 2. izd. 1920). Največje njegovo povsem znanstveno sintetično delo pa je obsežna knjiga »Povijest Hrvata za vreme narodnih vladara« (1925); v njej je izčrpno obdelal junaško dobo hrvatske zgodovine, dobo, s katere proučevanjem se je sam v največji meri bavil. Specialnih znanstvenih razprav izpod peresa F. Šišića pa je toliko, da vseh niti zdaleč tu ne moremo navesti, vsak smiselni izbor iz njih pa je nemogoč, ker so vse znanstveno enako pomembne in tehtne. Vendar naj navedem posebej njegovo doktorsko disertacijo »Zadar i Venecija od 1159 do 1247« (Rad Jugoslov. Akad. 142, 1900); knjigo »Vojvoda Hrvoje Vuković Hrvatinić i njegovo doba« 1350—1416 (1902); »Kralj Koloman i Hrvati 1102« (1907); »Zavjera Petra Zrinjskoga i Frankopana« (1921); »Biskup Štrosmajer i južnoslovenska misao« (1922); »Jugosloveni, Karadjordje i

Napoleon I« (1923), torej snovi iz vseh dob hrvatske in jugoslovanske zgodovine.

Posebno vidna je tudi Šišićeva vloga pri zbiranju in izdajanju historičnih virov. S te strani je najbolj važna njegova izdaja hrvatskih saborskih spisov od 1526. l. dalje (»Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae«, vol. I.—IV. v izdanju Jugoslov. Akademije). Tudi za širši krog zanimive pa so bile njegove izdaje diplomatskih dokumentov iz naše najnovejše zgodovine (»Jadransko pitanje na konferenci mira u Parizu«, 1920 in »Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca«, 1920.) Šišić je izdal tudi več zgodovinskih učbenikov za srednje in visoke šole. Med njimi je za njegovo miselnost značilna knjiga »Povijest hrvatska za više razrede srednjih škola«, ki naj bi izšla leta 1905., a jo je avstro-ogrsko cenzura zaplenila in sežgala, tako da so se nam ohranili le trije izvodi.

Vse te kratke navedbe nam jasno označujejo delovno osebnost pokojnega hrvatskega in splošno našega zgodovinarja: vestnega in solidnega znanstvenika, spretnega učitelja in vzgojitelja ter končno doslednega nacionalnega borca. To izrazito osebnost v hrvatski in jugoslovanski kulturi bo težko nadomestiti.

Dr. Svetozar Ilešič

Ob robu vojne

Kdor je v zadnjih letih le s povprečno pozornostjo zasledoval mednarodni razvoj, gotovo ne dvomi o vzrokih in povodih, ki so Evropo dovedli do nove vojne. V šestih mesecih od njenega izbruha pa se je pod vplivom v nove smeri delujočih propagand skušala potvoriti njena začetna slika z opozarjanjem na povsem postranske in samo spremljevalne dogodke velikega dogajanja, ki naj bi začetnemu nasprotju odvzeli vse osnove, problematiko sedanje vojne pa potisnili v ozadje na ljubo novim, »pravim osvetlitvam«. Tako so mogli tu in tam nastati drugačni, dejanskemu razvoju dogodkov povsem nasprotni videzi, ki jih vojna propaganda skuša celo spremeniti v trdna »prepričanja«.

Časi pa so preresni, da bi se pustili

zavajati od raznih propagand. Tudi nam nalagajo dogodki, da zasledujemo novi mednarodni razvoj, kakor dose-danjega, predvsem z vidika naših na-rodnih in državnih interesov, kakor to delajo vsi narodi, ki niso izgubili vere vase. Tudi mi ne smemo pozabiti, da se tako zvana »vojna živcev« nadalju-je v vsem svojem predvojnem obsegu in da se ponekod celo stopnjuje v nove viške. Zakaj naj prav mi, menda edini v Evropi, gledamo na zgodovinsko do-gajanje okoli nas skozi — tuja očala?

Pred nami so razgrnjene debele zbir-ke **diplomatskih dokumentov** obeh voj-nih taborov. One nam najbolj avten-tično tolmačijo potek dogodkov v zad-njih letih. Najprej je angl. vlada izdala svojo »Modro knjigo«, nato Nemčija svojo »Belo knjigo« in končno še Fran-cija svojo »Rumeno knjigo«. Razen te-ga pa so še nekatere druge vlade obja-vile avtentična pojasnila o svoji politi-ki v posameznih kritičnih fazah najno-vejšega razvoja, a pripravljajo se še nove zbirke važnih dokumentov. O vseh teh dokumentih bo potreben dalj-ši prikaz — nevednim v pouk, a zlob-nim v svarilo.

Vprašanje vzrokov in povodov nove-ga oboroženega konflikta v Evropi je že s tem, kar je bilo doslej objavlje-no, za vsakega objektivnega opazoval-ca razčiščeno. Samo enostransko ideo-loško gledanje lahko zastre jasne po-glede na dosedanji mednarodni razvoj, ki je v lanskem septembru dosegel svoj kritični višek. Kakšen pomen pa lahko pripisujemo **ideologijam** v mednarodni politiki, smo v zunanjepolitičnih pre-gledih na tem in na drugih mestih v reviji že večkrat pojasnili. Ideolo-gije so lahko sredstvo zunanjih politik držav in kot take gotovo tudi eden iz-med činiteljev mednarodne politike, toda samo eden izmed nešteti, po-membnejših. Nikdar pa niso bile same sebi namen in je vsako njih prikazo-vanje v taki luči enostransko, netočno. Prav v najnovejšem mednarodnem raz-voju smo lahko opazili, da ni nobena ideologija ostala zvesta sama sebi. Vse so se pod pritiskom drugih nujnosti, drugih zunanjepolitičnih činiteljev v politiki posameznih držav, nekako iz-

krivile, izrodile, zatajile same sebe. Od-tod vsi oni nešteti **zunanjepolitični pa-radoksi**, ki smo jih opazovali zlasti v novjšem mednarodnem razvoju v ob-liku tako zvanih »nemogočih ideoloških zvez«. Njih paradoksnost izvira pred-vsem iz nasprotja med enostransko po-barvanim in zgolj ideološkim gleda-njem na svetovno dogajanje ter golo stvarnostjo. Ako katera, bo znabiti prav sedanja vojna odkrila vse zagonetke o vlogi ideologij v mednarodni politiki, kajti v nobeni niso »ideološka iztirje-nja« igrala tolikšne vloge kakor v se-danji.

Poslušajmo, kakšne vtise ima o vred-notenju ideološkega ozadja sedanje voj-ne v enem izmed najbolj poudarjenih ideoloških središč sedanjega časa — rimski poročevalec pariškega »Tempa« **Paul Gentizon**, ki velja za enega izmed najboljših in najobjektivnejših inozem-skih opazovalcev in poznavalcev itali-janskega fašizma: -

»Evropska vojna se je z idejnega vidika začela v največji zmedi. V zadnji svetovni vojni sta si v tem pogledu stala nasproti dva jasno opredeljena tabora: na eni strani demokracije, na drugi pa fevdalni konservativizem centralnih sil in otoman-ske države. To pot zaman iščemo v igri po ideo-logijah poudarjeno razdelitev: demokracije, totalitarizem, boljševizem. To se je zgodilo predvsem zato, ker se je hitlerizem, odvrnivši se od fašizma, pustil voditi zgolj po političnem realizmu, ki je nujno dovedel do sedanjega konflikta. Vojna je v bistvu izbruhnila zaradi nemškega interesa, ki je bil izven kakršnega koli ideološkega interesa in tudi izven območja poglobljenega sporazuma med obema totalitarnima velesilama. Nasprotje med demokratičnimi in totalitarnimi državam se ni uveljavilo v igri. Zato ni imela Italija nobenega raz-loga, da bi zgrabila za orožje na strani Nemčije. Sicer pa je k temu ni vezala nobena obveza. Nem-ško-rusko sodelovanje je položaj še bolj zapletlo. Tudi v tem pogledu je realistična nemška politika še enkrat zmogala nad ideologijo ter se zaključila z nepredvideno in celo enigmatično zvezo. Preko noči je Nemčija zavrgla svojo tezo, po kateri je bil boljševizem smrtni sovražnik vsake civilizacije, s katerim bi bilo bedasto paktirati. Na drugi stra-ni pa je Sovjetska unija, ko je vsmerila svoje obo-rožene sile v Galicijo in Belo Rusijo, postopala z nacionalno namero, da zaščiti manjšine, ki jih je smatrala za ruske. Ob naskoku na Finsko je Kre-melj v več pogledih stopal po stopinjah starega carističnega imperializma. Izven dvoma pa je, da se je Moskva s sporazumom s Hitlerjevim rajhom vezala z buržujsko in nacionalno državo. Skratka,

rdeča Rusija je izdala ortodoksnost marksističnega evangelija ter je z vidika komunistične doktrine izvršila popoln preokret. Končno pa so tudi demokracije z izjavami svojih vodilnih državnikov dale razumeti, da nikakor niso vstopile v vojno zato, da bi vodile nekakšno ideološko križarsko vojno, temveč samo zato, da bi napravile konec metodi napadov in nasilne ekspanzije. Še več, one so bile po nujnosti same vojne prisiljene ravnati se po avtoritarnih metodah. Skratka, tudi demokracije ne delujejo v znamenju protifašistične borbe. Nacizem ni več protikomunističen. Boljševizem pa se je združil s hitlerizmom. Spričo tega se nam položaj na ideološkem področju prikazuje z najbolj negotove plati. Lahko bi govorili o pravem kaosu. Naj za primer opozorimo, da se je Italija postavila na stran Finske, torej proti Rusiji; toda njena zaveznica Nemčija je na strani sovjetov. Francova Španija, ki je avtoritarna, skoro fašistična in ki jo je še včeraj podpirala Nemčija, je danes v najboljših odnošajih s Francijo, ki je postala protiboljševiška. Nacistični rajh, ki ni v svojem poudarjenem antisemitizmu nikdar prenehal zastopati ideje, da so za boljševizmom, za Moskvo, za Kremljem sami židje, je danes solidaren s tem, kar je včeraj še imenoval... židovsko internacionalo. («Temps», 21. februarja 1940.)

* * *

Opozoriti sem hotel na to zanimivo analizo ideološke revščine v novem evropskem konfliktu, kakor je prikazana z vidika enega izmed dosedanjih »ideoloških partnerjev« v igri velesil zadnjih let, da s tem originalnim prikazom še bolj podčrtam zmotnost ideološkega gledanja na novo evropsko vojno. **Fašistična Italija** se je ob izpodmaknitvi ideoloških osnov borbe med velesilami umaknila na povsem realistične postojanke strogega varovanja svojih interesov. Tudi njena sedanja izrazito protiboljševiška orientacija je samo navidezno ideološkega značaja. Dejansko gre tudi v tem pogledu samo za varovanje tradicionalnih italijanskih interesov na sredozemskem področju proti nevarnostim vdorov drugih vanje.

Kakor vsi konflikti med velesilami, je tudi najnovejši nastal predvsem iz **nasprotja interesov**, ki so bili v igri. O tem nam danes govore z jasno govorico že navedene zbirke diplomatskih dokumentov. Njih vsebine bi se dale na kratko takole posneti: Nemčija je najprej vodila borbo proti »versajskemu diktatu«. V tej borbi ji Anglija in Francija nista delali prevelikih ovir. Toda Nem-

čija je še pred zaključno fazo svoje uspešne borbe proti »versajskemu diktatu« v novi obliki formulirala tudi staro tezo o nemškem »življenjskem prostoru«, ki naj bi ji bil priznan navidezno samo na škodo »manjvrednih sosednih narodov«, v svoji končni posledici pa tudi na škodo obeh zapadnih velesil. Anglija in Francija sta se po vseh brezuspešnih poskusih pogodbene ureditve novo nastalih položajev uprli nemški zahtevi, kakor so jo v raznih oblikah formulirali odgovorni državniki rajha. Odločili sta se za to predvsem zaradi zavarovanja svojih interesov, toda posredno tudi zaradi zaščite interesov vseh tistih, na račun katerih naj bi zmagala teza o nemškem življenjskem prostoru. Na silo sta odgovorili s silo, da preprečita vsa nadaljnja nasilja proti drugim in sebi. Vsak nadaljnji nemški uspeh na evropskem vzhodu ali jugovzhodu bi pomenil v svoji končni posledici vselej tudi uspeh proti obema zapadnima velesilama, ki bi se tako kmalu znašli pred silno, nepremagljivo Nemčijo, kajti ta bi po njihovi oceni nemške politike končno obrnila vso svojo povečano udarnost samo proti njima. Narodi, ki jih je Nemčija vključila med tem v svoj življenjski prostor, so svojo usodo povezali z usodo zapadnih velesil in tako je nastala **solidarnost žrtev** v obrambi proti skupni nevarnosti. Nemčija pa je to politiko zapadnih velesil in vseh ž njima povezanih držav označevala za »obkroževanje« in za organizirano borbo proti nemškim življenjskim interesom. V tak zaključek izzvenevajo vsi dokumenti, objavljeni v nemški »Belli knjigi«.

Nasprotje interesov je torej z dokumenti povsem jasno prikazano. Zgodovinar, ki bo proučeval te papirje, se bo objektivno ocenil tudi **metode**, ki so se v tem nasprotju uporabljale. To mu seveda ne bo zadovoljil samo z ugotovitvami interesnega nasprotja, temveč bo seveda samo olajšalo odgovor na vprašanje o vojni krivdi, tem bolj, ker se bo pri tej analizi lahko opiral tudi na značilne izjave drugih vlad o brezuspešnosti vseh naporov za mirno poravnavo nastalih nasprotij. Prepustimo to poglavje zgodovinarju in zadovoljimo

se za sedaj z ugotovitvijo, da je tudi nova vojna nastala iz interesnih, ne pa ideoloških nasprotij, in da ne gre samo za interese treh neposredno prizadetih partnerjev, temveč za interese mnogih, ki so samo navidežno v ozadju. Jasno je, da se — hote ali ne hote — tudi v sedanjem konfliktu nujno postavlja vprašanje povezanosti sorodnih interesov, kajti samo ta sorodnost bo odločala o nadaljnjem formiranju obeh vojnih taborov, ne pa ideološke utvare, kakor si to naivno mnogi še vedno predstavljajo. Kakor ni mednarodni realizem, ki vodi niti sedanje vojne, poznal nobenih ideoloških spraševanj vesti, tako jih gotovo ne bo poznal tudi v nadaljnjem vojnem razvoju. Tega se danes prav posebno zavedajo vse male države, ki so potegnjene v sedanjo igro, tudi kadar so izven nje.

* * *

Preden preidem na položaj teh držav, hočem zgoraj nakazana interesna nasprotja obeh vojnih taborov prikazati še v luči najnovejših izjav odgovornih predstavnikov obeh vojnih strank. Zde se mi važne zaradi tega, ker izgledajo kot veren posnetek in izčrpen izvleček iz vseh doslej objavljenih zbirk dokumentov, pa nam tako še enkrat kličejo v spomin vso njihovo obsežno in težko vsebino. Važne pa so tudi zaradi tega, ker so bile izgovorjene prav na dan, ko se je izkrcal v Evropi državni podtajnik v zunanjem uradu Zedinjenih držav Severne Amerike Sumner Welles, ki ga je prezident Roosevelt poslal kot svojega osebnega in zasebnega informatorja v prestolnice štirih evropskih veslesil, da prouči trenutni položaj v Evropi in se pri tem še posebej informira o mirovnih pogojih obeh vojnih strank. Ti so bili, kakor rečeno, formulirani istega dne, ko je Welles stopil na evropska tla, v soboto 24. februarja tega leta. V imenu zapadnih zaveznic jih je formuliral angleški ministrski predsednik Chamberlain, v imenu Nemčije pa kancelar Hitler. Med njunima govoroma je bilo samo nekaj ur razlike: prvi je govoril Chamberlain, za njim pa Hitler. Izjave, ki sta jih podala, pa so bile takšne, da bi bil lahko vrstni red tudi na-

sproten, ne da bi se zaradi tega njih formulacija bistveno spremenila. Chamberlainove izjave, ki nas tu zanimajo z vidika dokumentacije o sedanji vojni, so bile naslednje:

»V svojem uvodu k nemški 'Beli knjigi' izjavlja Ribbentrop, da Nemčija ne bo poprej položila orožja, dokler ne bo dosegla svojega smotra, to se pravi vojaškega uničenja svojih nasprotnikov. V svojem govoru z dne 19. januarja tega leta je dr. Göbbels izjavil, da vlada v Nemčiji eno samo mnenje glede Angležev: treba jih je uničiti. Nikdar ni bilo ugodnejšega trenutka, je dodal, da bi imela Nemčija tako sijajne izgleda za dosego prevladujočega položaja v svetu. Tako so nacistični smotri razloženi v dveh stavkih: uničenje Velike Britanije in gospodstvo na svetu.

Mi pa še nasprotno borimo proti nemškemu obvladovanju sveta... Toda mi pri tem ne želimo uničiti nobenega naroda.

Mi se borimo zato, da bi bili odslej mali evropski narodi varni in rešeni stalne grožnje napada proti njihovi neodvisnosti in uničenju njih prebivalstva, toda pri tem ne iščemo zase gospodstva in ne strememo po ozemlju nikogar.

Mi se borimo za popravo krivic, ki jih je Nemčija storila nekoč svobodnim narodom. Mislimo, da moremo doseči svoje smotre in vemo, da moremo to doseči brez podjarmljenja drugih narodov.

Mi se borimo za svobodo vesti vsakega poedinca in za svobodo verskega prepričanja. Borimo se proti preganjanju, kjerkoli bi se ono moglo pojaviti.

Mi se borimo, da odstranimo militaristični duh in proti kopičenju oboroževanj, ki so obubožala vso Evropo in Nemčijo nič manj od drugih držav. Samo z odstranitvijo tega duha bo mogla Evropa doseči varnost, ki jo potrebuje, evropski narodi pa bodo rešeni pred bankrotom in polomom.

Kako naj se konkretno dosežejo ti smotri?

Predvsem se mora obnoviti neodvisnost Poljakov in Čehov. Drugič pa moramo dobiti kako oprijemljivo zagotovilo, ki nam bo dalo gotovost, da se bodo zares spoštovale obljube ali zagotovila, ki jih bomo dobili. S sedanjo vlado ne moremo v tem pogledu računati na nobeno gotovost v bodoče. Vsi elementi, ki so pripravljeni sodelovati pri obnovi Evrope, so neusmiljeno potisnjeni v stran; narodu pa je onemogočen stik celo z nevtralnimi mnenjem in njegovi voditelji so ponovno dokazali, da jim ni mogoče zaupati, niti kadar se obračajo na inozemske vlade, niti kadar se obračajo na svoje lastno ljudstvo.

Odstavek Hitlerjevega govora, ki vsebuje konkretne nemške zahteve, pa se po uradni objavi v nemških listih glasi:

»Naš cilj je zagotovitev našega lastnega življenjskega prostora. Pod tem življenjskim prostorom razumem vse, kar ni bilo po Angležih, temveč po nas Nemcih kultivirano, civilizirano in gospodarsko oplojeno. So namreč nekatera taka

področja. Vsaj v Srednji Evropi še ni bilo opaziti oplajajočega britanskega vpliva v preteklosti in sedanjosti. To Srednjo Evropo je zgradila Nemčija in v tem nemškem življenjskem prostoru hočemo samo mi odločiti ter se tu ne pustimo strahovati in tudi ne dopustimo nobenih političnih kombinacij, ki bi bile naperjene prot nam.

Drugič pa zahtevamo vrnitev nemških kolonij, te naše nemške lastnine, ki so nam jo ugrabili svetovni plutokrati brez najmanjše koristi za svoje narode.«

Komentarji teh Chamberlainovih in Hitlerjevih izjav so nam odkrili nekaj podrobnosti o značaju tako zvanih »mirovnih pogojev« obeh vojnih strank, v kolikor se o mirovnih pogojih sploh lahko v tej zvezi govori. Pri Chamberlainu je zanimivo, da je govoril samo o »obnovi neodvisnosti Poljakov in Čehov«, ne pa o vzpostavitvi njihovih držav, kar pušča zlasti glede Poljakov odprto vprašanje priznanja sovjetske zasedbe Ukrajine in Bele Rusije. Jasno je, da bo končno formuliranje angleških ciljev glede Poljske mogoče šele po dokončnem razčiščenju angleških odnošajev do Sovjetske unije. Chamberlain je nadalje izpustil iz navajanja Slovake, to pa očitno zato, ker imajo ti za sedaj svojo samostojno državo, ki bi jo pri obnovi neodvisnosti Poljakov in Čehov mogli pritegniti v kak federativni sklop po novih zamislih. Značilno je nadalje, da je Chamberlain to pot izpustil iz naštevanja Avstrijo in da ni niti z besedo omenil kolonialnega vprašanja. Izpustitev Avstrije bi utegnila biti pomembna v dvojnem pogledu: bodisi zato, ker skriva v sebi pristanek Anglije na Veliko Nemčijo tudi v bodoči novi ureditvi Evrope (seveda pod pogojem odstranitve narodno-socialističnega režima), bodisi zato, ker kaže, da je Anglija definitivno zavrgla sugestije o posebni podonavski federaciji s katoliško osnovo in podobno.

Za pravilno vrednotenje angleške zunanje politike pa je v istem Chamberlainovem govoru važen še odstavek, ki se nanaša na **angleško-francosko sodelovanje**. Angleški premier je izrekel misel, da se mora to sodelovanje nadaljevati in vseh področjih tudi po končani vojni kot zarodek bodoče ureditve Evrope. To misel tolmačijo po-

učeni opazovalci sedanje angleške politike v tem smislu, da je Anglija zaradi novih spoznanj v zadnjih letih, zlasti v lanskem letu, zavrgla svojo tradicionalno politiko glede evropskega kontinenta, ki je bila doslej izražena v znani doktrini »kontinentalnega ravnovesja« (balance of power). Ta doktrina, ki se je praktično uveljavljala predvsem z odklanjanjem slehernih angleških obveznosti na kontinentu ter se v odločilnih trenutkih vselej končala z značilno »otoško izolacijo« Anglije, katere edina skrb je bilo stalno reguliranje ravnovesja med kontinentalnimi silami, da se ne bi katera izmed njih povzpela do hegemonije na tem prostoru, je vedno težje vzdržljiva zaradi povečane ranljivosti angleškega otoka spričo njegove večje dosegljivosti po modernem orožju. Tako se je doktrina kontinentalnega ravnovesja po nujnosti samega razvoja začela umikati pred novimi stremljenji **po zajetju vse Evrope v novi organizaciji**, katere temelj naj bi bilo trajno no je, da so Angliji in Franciji naspotne sile dosegle največ uspehov v povojni Evropi prav zaradi mnogih angleško-francoskih nesoglasij, ki so se kakor rdeča nit vlekla vse do lanskega septembra, ko se je solidarnost obeh držav uveljavila v vsem obsegu.

Komentarji besedila Hitlerjevega govora pa opozarjajo med drugim, da je nemški kancelar postavil nemškemu življenjskemu prostoru neprimerno večje in prožnejše meje kakor se je to zdelo po prvih verzijah. Hitler je v množini navedel **področja**, ki so jih **kulturno, civilizacijsko in gospodarsko** oplodili Nemci, ter je izrecno pripomnil, da je »nekaj takih področij«. Med njimi navaja Srednjo Evropo samo kot primer.

Te ugotovitve so važne, ako hočemo v zvezi z evropsko **mislijo Rooseveltovega zaupnika Wellesa** odgovoriti na vprašanje, kakšni so izgledi za mirno poravnavo med obema strankama v konfliktu. Odgovor na to vprašanje po vsem navedenem ni več težak. Bilo bi pa seveda napačno, ako bi zaradi do-

mneve, da so posredovanja med obema vojnima taboroma v sedanjem položaju nemogoča, Wellesovo evropsko potovanje podcenjevali. Res je, da so Wellesovi obiski v posameznih evropskih prestolnicah predvsem informativnega značaja in da se Welles povsod javlja le kot osebni pooblaščenec ameriškega prezidenta. Zato ne more prevzeti nikakih obvez v imenu Zedinjenih držav Severne Amerike in je tudi verjetno, da ni prinesel s seboj nobenih konkretnih predlogov. Zanimivo pa je, da je Welles, kakor v svetovni vojni Wilsonov zaupnik House, prišel v Evropo z že izdelanimi konkretnimi vprašanji, kar daje slutiti, da si hoče biti Roosevelt po odgovorih, ki jih bo nanje dobil, povsem na jasnem glede položaja v Evropi, pa naj se na osnovi teh informacij odloči ali za posredovanje, v kolikor bi bilo mogoče, ali za kaj drugega, znabiti še pomembnejšega. Gotovo je, da se vsaj v nekaterih prestolnicah zavedajo svoje odgovornosti in je med drugim zanimivo, da se bo Welles na svoji poti iz Rima v Berlin, London in Pariz na povratku ustavil še enkrat v Rimu in znabiti tudi v Berlinu.

Kakor se sicer možnosti kakega Rooseveltovega posredovanja v sedanjem oboroženem konfliktu v naprej zamejujejo kot nerealne spričo velikega prepada med stališči obeh vojnih strank, je vendar v tej zvezi vzbudila veliko pozornost ugotovitev vatikanskega glasila »Osservatore Romano«, da zanima Zedinjene države Severne Amerike »tudi vzpostavitev novega sveta po sedanjem konfliktu« in da je zato »tudi s tega vidika koristno poučiti se o vojni, ki je, če ne že po svojem izvoru, pa vsaj po svojem poteku nekoliko čudna in samim Evropejcem nerazumljiva«. Ta vatikanski glas je tem bolj značilen, ker se zdi, da je Rooseveltova akcija močno povezana z različnimi prizadevanji Vatikana v sedanji vojni. Ne smemo pozabiti, da je istočasno z Wellesom prišel v Evropo tudi posebni osebni pooblaščenec prezidenta Roosevelta pri papežu Myron Taylor.

Bolj ko mirovna posredovanja pa so bila v zvezi z nepričakovanim razpletom sedanje vojne v ospredju **vprašanja njenega morebitnega razširjenja** na področja, ki so že izven oboroženega konflikta. Konkretno so se doslej označevala tri taka področja: področje Belgije in Nizozemske, skandinavsko področje in Bližnji vzhod. Poleg nekaterih strateških so se v tej zvezi pojavljala tudi zanimiva diplomatska vprašanja, povezana s tako zvano »krizo nevtralnosti«. Tudi s tega vidika lahko govorimo o treh ločenih področjih, na katerih se vprašanje nevtralnosti postavlja na tri različne načine.

Nevtralnost Belgije in Nizozemske je izrazita »nevtralnost s puško ob nogi«, nevtralnost v znamenju nevmešavanja v oboroženi konflikt obeh vojnih strank, obenem pa nevtralnost v znamenju stroge obrambne pripravljenosti za vsak primer. To nevtralnost bi lahko označili tudi za aktivno ali čuječo nevtralnost. Njen pomen v zvezi s sedanjo vojno je predvsem v tem, da je v naprej obrnjena proti vsem ofenzivnim poskusom, ki bi se pojavili na škodo državne samostojnosti in neodvisnosti obeh držav. Zato je obrambna povezanost obeh držav med seboj in s sorodnimi interesi izven njihju stoječih velesil večja kakor na drugih področjih. V neposredni zvezi z njo se za oba vojna tabora pojavlja vprašanje tveganja ofenzivnih akcij.

Povsem drugačna je **nevtralnost skandinavskih držav**. Navidezno je čistejša, popolnejša. Toda njena slabost je predvsem v nezadostni obrambni pripravljenosti, ki je posledica naivnega pacifizma in napačnih domnev glede razvoja nove evropske vojne. Pomorska vojna na zapadu je to nevtralnost postavila pred prvo preizkušnjo. Sovjetsko-finski spor pa jo je postavil med dva nevarna ognja: Ali morejo te države zastopati svojo nevtralnost v sporu med Finsko in Rusijo v enaki meri kakor v sporu med Nemčijo na eni ter obema zapadnima velesilama na drugi strani? Ali ne pomeni nevtralnost v prvem primeru — žaganje njihove lastne samostojnosti, bodisi zato, ker bi po Finski lahko tudi one postale žrtve na-

daljnjih sovjetskih akcij v baltiškem območju, bodisi zato, ker s svojim pasivnim zadržanjem opogumljajo tudi Nemčijo k posegom v njih prostor? Ako je namreč res, da namerava Rusija omejiti svoj prodor v Baltik samo na baltiške države in Finsko, kdo more skandinavskim državam jamčiti, da si Berlin in Moskva nista razdelila interesnih sfer na tem področju in da bi bila po ruskem uspehu na Finskem na vrsti Nemčija, da se za svoje koncesije Rusiji odškoduje in zavaruje na njihov račun? In ako je temu tako, ali ni v njihovem interesu, da se s podporo Finski zavarujejo, ne toliko proti Rusiji, kolikor proti Nemčiji, kakor jim to dopovedujejo na zapadu?

Njihovo kolebanje in nihanje med temi vprašanji je znabit posledica dejstva, da Anglija in Francija še nista napovedali vojne Rusiji zaradi Finske. Toda zapad se je v svoji novi borbi postavil na stališče, da štiti in varuje interese morebitnih žrtev bodočih napadov samo v toliko, v kolikor so te žrtve same pripravljene nastopiti solidarno proti skupnemu sovražniku. Razen tega ni nobenega dvoma, da je za zapad — vsaj doslej — glavni sovražnik Nemčija. Zato se težnja po razširjenju sedanje vojne obrača predvsem v to smer. To velja prav tako za evropski sever kakor za področje na jugovzhodu in Bližnjem orientu. Brez nemško-poljske vojne, ki je dala Angliji in Franciji povod za napoved vojne Nemčiji, bi se sovjetska izkoriščevanja novo nastalih položajev ne mogla pojaviti. Zato je akcija obeh zapadnih velesil obrnjena slej ko prej predvsem proti Nemčiji, medtem ko je proti Rusiji naperjena samo posredno, kot pritisk na Moskvo, da opusti svoje sodelovanje z Nemčijo. To sodelovanje hočeta Anglija in Francija presekati s klesčami, katerih en ročaj naj bi pritiskal od severa, drugi pa od juga, na Bližnjem vzhodu, preko Turčije. A tudi tu ne moremo za sedaj še govoriti o direktnem afrontu med zapadnima velesilama in Rusijo, kajti znano je, da si je Turčija v trozvezni obrambni pogodbi z Anglijo in Francijo izgovorila proste roke za primer vojne obeh za-

padnih zaveznic proti Rusiji. Navzlic temu pa sta Anglija in Francija začeli organizirati na Bližnjem vzhodu posebno vojsko, ki bi se mogla skupno s turško uporabiti za operacije v več smereh.

Kako gledajo v tem pogledu na položaj na zapadu, nas lahko zgovorno pouči sestavek »Dve zamisli Evrope in sveta«, ki ga je razgledani in informirani francoski publicist Pierre Dominique objavil v diplomatskem tedniku »La Tribune des Nations« (štev. 277. z dne 1. marca 1940). Na vprašanje, kaj zasledujejo v tej vojni Nemčija in Rusija na eni ter zaveznika na drugi strani, odgovarja: »Prvo vprašanje bi se moralo točno razdeliti na dveje: »Kaj hoče Nemčija? Kaj hoče Rusija? V celoti bi torej morali odgovoriti na tri vprašanja; vendar moramo ruski problem glede na nemški problem smatrati do neke mere za postranski problem, kajti v prvi vrsti je nemška zamisel Evrope tista, ki predvsem nasprotuje francosko-angleški zamisli. Rusija je namreč sovjetska šele od leta 1917. dalje, medtem ko je Nemčija večno taka. Rusija je doslej v bistvu izkoristila poljsko-nemški konflikt, odnosno točneje nemško-zavezniški konflikt. Stalin vodi dve politiki, ki si sicer ne nasprotujeta, ki pa ju je treba strogo ločiti. On je najprej šef zgodovinske Rusije, potem šef III. internacionale. Kot šef zgodovinske Rusije, bi rad spet našel meje caristične Rusije: v tem znamenju je anektiral polovico Poljske, razširil svoj vpliv nad baltiške države in hoče sedaj ponovno dobiti Finsko. Jutri bo znabit na vrsti Beasarabija. V tem pogledu ravna Stalin kot car. Kot šef III. internacionale pa hoče spet izkoristiti položaj za to, da bi najprej razširil ozemlje sovjetske države kot osnove in izhodišča za svetovno revolucijo. Toda kancelar Hitler dela še vse več; on udarja načelo, da je Nemčiji potreben življenjski prostor, ki ga označuje, ter postavlja kandidaturu Nemčije za nadvlado nad Evropo... Nasprotno od Nemčije pa smatrata Anglija in Francija, da Evropa ne bo mogla živeti pod stalno grožnjo državljanske vojne —

kajti vojne od leta 1914. do 1939. so državljanske vojne — in da bo iz tega previranja vzrasla vsaj gospodarska federacija Evrope. Tako si v sedanji vojni stojita nasproti dve zamisli Evrope in dve zamisli sveta.«

* * *

Dasi se trenutno oba vojna tabora nagibata k radikalizmu in nam to napoveduje prej zaostritev položaja kakor pa nadaljnje vztrajanje pri dosežani pasivni taktiki, je vendar še vse polno nejasnosti glede **končnih odločitev obeh vojnih strank**. To pa predvsem zaradi tega, ker so formalno izven sedanjega oboroženega spopada — razen vseh manjših držav — tudi štiri velesile: Zedinjene države Severne Amerike, Japonska, Italija in formalno še vedno tudi Rusija, dasi se je ta v več pogledih že navezala na Nemčijo. Medtem ko je v interesu enega vojnega tabora, da bi čim več držav ostalo izven vojne, je v interesu drugega tabora pritegnitev v vojni ples, odnosno razčiščenje njihovih stališč.

Varovanje svoje samostojnosti so, kakor se zdi, doslej še najbolj realno doumele **balkanske države**. Tudi one so izven sedanjega konflikta, deloma, ker so formalno proglasile svojo nevtralnost, deloma pa zato, ker se brez neposredne nevarnosti zase ne žele zaplesti v novo vojno, dasi jih po že prevzetih obveznostih ne moremo smatrati za nevtralne. Toda one se zavedajo, da veljajo v tej svoji poziciji samo toliko, kolikor so obrambno pripravljene za vsak primer, in sicer tako vsaka zase kakor vse skupaj kot povezana celota. Zato predstavljajo njihova prizadevanja za pospešeno rešitev vseh njihovih medsebojnih vprašanj, kakor jih opažamo zlasti v razvoju po beograjskem sestanku državnikov Balkanske zveze (2.—4. februarja 1940), izvajanje najbolj naravnih konsekvenc iz sedanjega mednarodnega položaja. To delo so jim seveda omogočile izredne okoliščine. Toda zgodovinski pomen nekaterih novjših pobud na Balkanu je prav v tem notranjem procesu medsebojnega zbl-

ževanja in strnjevanja v mirnem razvoju, ki naj prehitijo vse kasnejše intrige. Samo po tej poti se bo Balkan lahko izognil alternativam, pred kakršne je na primer že postavljen — skandinavski sever.

Dr. Branko Vrčon

Sklepi Balkanske zveze

Na svojem osmem rednem letnem zasedanju v Beogradu v dneh od 2. do 4. februarja tega leta je stalni svet Balkanske zveze sprejel naslednje sklepe:

»Izmenjave misli, ki so jih izvršili člani stalnega sveta v prisrčnem in zaupljivem ozračju, so jim dovolile, da soglasno ugotove:

1. Interes štirih držav za ohranitev miru, reda in varnosti v jugovzhodni Evropi.

2. Trdno odločitev držav, da nadaljujejo svojo odločno miroljubno politiko, pri čemer hočejo strogo ohraniti svoje pozicije glede na sedanji konflikt, da bi tako obvarovale pred vojnimi preizkušnjami ta del Evrope.

3. Voljo držav, da ostanejo združene v okviru sporazuma, ki zasleduje samo svoje smotre in ki ni naperjen proti nobenemu, ter da skupno bedé nad čuvanjem pravice vsake izmed njih do neodvisnosti in nacionalnega ozemlja.

4. Njih iskreno željo, da vzdržujejo in še nadalje razvijajo prijateljske odnose s sosednimi državami v pomirljivem duhu medsebojnega razumevanja in miroljubnega sodelovanja.

5. Potrebo, da še bolj povežejo in izpopolnijo gospodarske in prometne vezi med balkanskimi državami s tem, da organizirajo zlasti trgovinske izmenjave v okviru sporazuma.

6. Podaljšanje balkanskega pakta za novo statutarno dobo sedmih let, s potekom od 9. februarja 1941. dalje.

7. Odločitev štirih zunanjih ministrov, da ostanejo med seboj v neposrednih stikih vse do prihodnjega rednega zasedanja stalnega sveta, ki se stane v Atenah v februarju 1941.«

Socialni pregled

Totalitarna vojna nalaga socialni politiki bojujočih se, prav tako pa tudi nevtralnih držav obsežne in težke naloge, ki jih določa vloga delovne sile v obrambnem sklopu borečega se naroda. Njene naloge se ne omejujejo samo na zaščito delavcev in nameščencev, marveč obsegajo vse ukrepe, ki naj zajamejo vse delovne sile naroda za najuspešnejši delovni napor na področju druge, namreč industrijske armade. Da se stopnjuje industrijsko proizvajanje navzlic odtoku znatnih količin delovne sile v strateško armado, da se ohrani poljedelsko proizvajanje, da se delovni pogoji (prejemki, delovni čas) ter zaščita in socialno zavarovanje prilagodijo izjemnim razmeram, da se ublažijo socialne posledice motenj, ki povzročajo gospodarsko slabitev, nestalnost cen in s tem mezd, posebno pa brezposelnost — vsa ta in nešteta druga vprašanja je treba rešiti takoj in uspešno.

Države so že v zadnjih letih pred vojno, deloma tudi po izbruhu vojne izvršile ogromne napore v nameri, da bi prilagodile svoj gospodarski in socialni red izjemnemu vojnemu stanju. Tudi naši državi so dali septembrski dogodki povod za nekatere ureditve socialno političnega značaja (pobijanje draginje, podpore rodbinam mobilizirancev, odložitve izvršb ter plačevanja najemnin), poleg nekaterih splošnih (o državni mobilizaciji, o rekviziciji, ki se nanaša tudi na rekvizicijo industrijskih in obrt. podjetij, itd.). Izostala pa je žal smotrna ureditev položaja delavcev in nameščencev, ki so pozvani v vojaško službo, in sicer zato, ker so veljavne določbe nezadostne ter daleč zaostajajo za novjšimi ureditvami v drugih državah. Časopisi so poročali, da se je uredba o teh vprašanjih pripravljala. Prav tako ni urejena še kontrola cen, pri čemer se moramo seveda zavedati, da je vrednost takih predpisov odvisna le od možnosti, obsega in smotrnosti, s katero se dejansko izvršuje.

Zdi se, da so naše moči zaposlene v glavnem z **upravno preureditvijo države**, ki se tiče seveda tudi socialne politike. Uredba o banovini Hrvatski z dne 26. avgusta 1939 (gl. »Misel in delo«,

1939, str. 307) je prenesla v pristojnost banovine tudi vse posle socialne politike in narodnega zdravja, torej zakonodajne posle iz tega področja, ki jih je izvrševalo doslej narodno predstavništvo, in pa upravne posle, ki so bili po veljavni pravni ureditvi poverjeni ministrstvu za socialno politiko in narodno zdravje (zakon o vrhovni državni upravi z dne 31. marca 1931 v zvezi z uredbo o ustroju z dne 19. marca 1930. in ureditvijo tega ministrstva z dne 31. oktobra 1934), namreč upravni posli v zvezi z zaščito dela, posredovanjem dela, socialnim zavarovanjem in inspekcijo dela. Po navedeni uredbi je ostala v pristojnosti države samo zakonodaja v obliki načelih delovnega prava in zavarovanja, seveda poleg poslov, ki so »posebnega pomena za obče državne interese« (3. odst. čl. 2 uredbe) in od katerih navaja uredba izrečno pravkar navedene.

Uredba o prenosu poslov socialne politike in narodnega zdravja od države na banovino Hrvatsko z dne 21. decembra 1939 govori razumljivo samo o prenosu upravnih pristojnosti na bansko oblastvo. Ministrstvo obdrži — ustrezno načelu, da ostanejo posli zunanje politike v pristojnosti države — izdelovanje in izvrševanje mednarodnih konvencij (torej bodisi dvostranskih, bodisi kolektivnih, namreč Mednarodne konference dela), dalje pripravljanje državnih zakonov o obliki načelih delovnega prava in socialnega zavarovanja, poleg tega pa dodatno še o obliki načelih zaposlovanja tujih državljanov in o izseljevanju. Tudi ostane v pristojnosti ministrstva informativna služba, m. dr. o gospodarskem in socialnem položaju delavcev in nameščencev, v kolikor je večjega ali mednarodnega pomena ter vodstvo osrednje evidence o migraciji in zaposlovanju tujih državljanov. Ministrstvu se poverijo tudi dosedanji posli izseljeniškega komisariata v Zagrebu; izvrševalo jih bo deloma v sodelovanju z banom. Značilno je, da ostane v pristojnosti ministrstva »vse, kar se tiče vojnih invalidov in ostalih žrtev«. Pri ministrstvu za socialno politiko in narodno zdravje bo po novi uredbi ustanovljen svet za socialno politiko, ki naj bi

proučeval probleme s področja socialne politike, kolikor so pomembni za vso državo, ter dajal pobude in mnenja za praktično reševanje teh vprašanj. Setavo in delo tega sveta bo uredila posebna uredba ministrskega sveta.

Poleg tega je uredba o prenosu poslov razmejila območje delavskih zborov v obsegu banovine Hrvatske ter — preko okvira uredbe za prenos upravnih poslov — preuredila osrednjo upravo za posredovanje dela, in sicer ne samo glede banovine Hrvatske, marveč je kot predjem na bodočo državno ureditev ustanovila poleg zagrebške še dve novi glavni upravi za posredovanje dela: v Ljubljani za dravsko banovino, ter v Beogradu za vse ostale banovine. Ta preureditev je bila nato izpopolnjena s posebno uredbo o izvršitvi čl. 5 uredbe o prenosu poslov socialne politike in nar. zdravja z dne 21. dec. 1939. Glede socialnega zavarovanja je uredba dosledno prenesla vse nadzorstvene pravice, ki jih je doslej izvrševalo glede vseh panog socialnega zavarovanja ministrstvo, glede območja banovine Hrvatske na bansko oblastvo razen nadzorstva nad Osrednjim uradom za zavarovanje delavcev, glede katerega bo izšla posebna uredba. Ta uredba bo mogla — pravno! — urediti samo prenos nadzorstvenih poslov ministrstva glede na SUZOR na bansko oblastvo, v kolikor se tičejo banovine Hrvatske, ne pa izvesti reorganizacije te ali drugih panog socialnega zavarovanja, ker so zavarovalne ustanove samoupravna, ne državna upravna telesa. Preureditev bo mogoča — če se bo smatralo za nujno ali smotno — samo s posebnimi zahtevami.

V nasledku te uredbe — v zvezi z uredbo o prenosu poslov ministrstva za gozdove in rudnike na banovino Hrvatsko — je hrvatski ban z dvema uredbama uredil **delokrog oddelka za socialno politiko** ter oddelka za rudarstvo pri bankskem oblastvu. Oddelek za socialno politiko obsega šest odsekov: dečji, statistično-demografski, za slabotne zaradi bioloških nedostatkov, seljaški delavski in izseljeniški. Delavski odsek se bori s tem, da »delavcem in nameščencem najde zaslužek, po-

sebnost pa v tem, da ustrezajo mezde vsaj osnovnemu standardu življenja, da jih štiti pri delu, v bolezni, nesreči, nesposobnosti in starosti, da jim tujci ne jemljejo zaslužka, ter poravnava spore med nameščenci in službodavci.« Oznaka napravi bolj vtis preprostega političnega programa, nego pristojnosti vrhovnega upravnega oblastva. Oddelek za rudarstvo ima tri odseke, med njimi nadzorstveno- tehničnega, ki ima štiri pododseke, od katerih je eden rudarsko-socialni. Socialna politika ostane prej razdeljena na dva urada.

Omenim naj še **prve ukrepe banskega oblastva** na področju socialne politike: odložene so politve delavskih zapnikov (razen v obratih, kjer so bili zapniški mandati že podaljšani, kjer se je število zapnikov znižalo pod dve tretjini ter v sezonskih obratih) ter uveljavljanje uredbe o delavskih in nameščenskih legitimacijah.

Socialne in gospodarske **posledice federacije** so seveda nedogledne. Utemeljena je domneva, da se bodo pojavila v obeh močnih področjih (hrvatskem in srbskem) avtarkična stremjenja, ki bodo m. dr. občutno omejevala zaposlitve »tuje« delovne sile. Spričo tega ne bo nastalo samo vprašanje nadomestne zaposlitve naših sedaj izven Slovenije zaposlenih delovnih sil, marveč usodno vprašanje zaposlitve naših bodočih generacij ročnih in duševnih delavcev, ki prihajajo iz naših bajt, iz delavnic, iz neštetiš šol in — iz naše univerze. Teh mladih, dela voljnih ljudi ne bo mogoče odpraviti z besedo o narodnem ponosu, če jim ne bo dana resnična možnost, biti ponosen v poštenem delu in človeka vrednem življenju. Federativna preureditev države bo — v svojih posrednih posledicah — ustvarila bridke ure. Zavedati se moramo, da je mogoče znosno federativno sožitje samo v kulturni, duhovni in politični uravnovešenosti, ki so jo dosegli mnogi narodi šele po stoletnih, često krvavih borbah.

Iz domačega okolja je treba zabeležiti izdajo izpremenjenega **viničarskega reda**, ki ga je na temelju pooblastila v zadnjem finančnem zakonu predpisal ban dravske banovine dne 13. julija 1939. Uredba pomeni napredek

v tem, da ureja viničarjevo usposobljenost, določa minimalne mezde, uvaja letni obračun med viničarjem in vinarjem (ki ga mestoma imenuje še gospodarja) ter ustanavlja viničarski fond, ki naj služi za pomoč viničarjem in njihovim rodbinam v primerih dolgotrajne bolezni, onemoglosti ali smrti. Uredba vsebuje nekaj določb o prispevkih v ta fond, vendar so podrobne določbe pridržane posebnemu pravilniku. Ban si je v viničarskem redu priznal pravico avtentične interpretacije te uredbe, za kar — kakor se zdi — ni osnove v pooblastilu finančnega zakona. Ban je izdal tudi novo naredbu (z dne 29. januarja 1940) o **minimalnih mezdah**. Spričo občutne draginje je povišana doseganja minimalna meza, poleg tega so predpisane minimalne mezde na novo za trgovstvo in ostalo višje pomožne osebe.

S. B.

„Enake dolžnosti — enake pravice“

Zagrebsko glasilo Nemcev v Jugoslaviji »Deutsche Nachrichten« je nedavno zopet objavilo članek,

pravi med drugim, da Nemci v Jugoslaviji nočejo nobenih predprav, hočejo pa, da se z njimi ravna po načelu. »enake dolžnosti — enake pravice!«

V časih, ko naši tujerodni sodržavljanji, dasi uživajo v naši državi popolno državljansko enakopravnost, skušajo ne samo v tuzemskih svojih listih, ampak zlasti v inozemskih časopisih vzbujati videz brezpravnosti, je gotovo prav, če osvežimo spomin na položaj slovenskega naroda v naši obmejni pokrajini, v bivši spodnji Štajerski, kako je bilo pred prilično pol stoletjem. Ali so takratni naši gospodarji,

isto tako vneto zagovarjali to parolo nasproti slovenskemu narodu, ki je ves v tej pokrajini 1500 let avtohton in kompaktno naseljen? Ali so zagovarjali to parolo tudi takrat, ko so kot priseljenci v naše ozemlje in kot ma-

lenkostna manjšina vladali nasilno nad ogromno večino slovenskega naroda in jo hoteli s pomočjo avstrijske državne oblasti in s pomočjo Südmarke pregnati z rodne grude? Ali so zastopali to parolo tudi med vojno, ko so že imeli izdelane podrobne načrte, po katerih bi ob drugačnem zaključku svetovne vojne danes slovenskega naroda že ne bilo več ali pa kvečjemu le še klavni ostanki razsekanega in izkrvinega naroda?

Zgodovinsko znamenito borbo za **utrakvistično** — ne slovensko! — gimnazijo v Celju, ki je v začetku leta 1895, torej pred 45 leti, dosegla kulminacijo, so izrabili takratni nemškonacionalni poslanci v štajerskem deželnem zboru kot povod za splošno veliko kampanjo proti vsem kulturnim zahtevam slovenskega naroda na Štajerskem sploh. Dne 7. febr. 1895 so nemški poslanci stavili predlog z zahtevo, da naj vlada odkloni to skromno slovensko zahtevo po slovensko-nemški nižji gimnaziji v Celju. Protestirali so v predlogu proti temu, da bi se sploh jemal ozir na kakršne koli kulturne ali pedagoške potrebe Slovencev, češ da so vse to samo politična gesla, ki ograjajo nemško »posestno stanje«. Skratka, proglasili so slovenski narod za brezpraven v narodnem, kulturnem in sploh vsakem drugem oziru.

Slovenski deželni poslanci dr. Ivan **Dečko**, J. **Jerman**, dr. Fr. **Jurtela**, dr. I. G. **Lipold**, dr. Fr. **Raday**, Fr. **Robič**, dr. Jos. **Sernee** in Miha **Vošnjak** so v naslednji seji deželnega zbora 8. febr. 1895 podali izjavo, da jim je nemogoče nadaljnje sodelovanje z nemško nacionalno večino, ki hoče s svojim predlogom onemogočiti ustanovitev učnega zavoda za slovensko prebivalstvo na Štajerskem. To sodelovanje je tem bolj nemogoče, ker je predlog podpisal tudi deželni glavar, ki je bil imenovan za vso Štajersko in ne samo za nemški del.

Po tej izjavi so slovenski poslanci zapustili deželni zbor in stopili v abstinenco. V javnosti so podali obširno izjavo, podprto z razlogi za svoj korak, ker v takih razmerah »ne morejo izpolnjevati od slovenskega naroda jim izročene naloge«. — Cesarskemu namest-

niku baronu Kübecku so izročili sledečo spomenico*:

»Ekscelenca!

Nemškonalno-liberalna večina štajerskega deželnega zbora, ki že od nekad negira v osnovnih držav. zakonih zajamčeno enakopravnost, da, celó eksistenco slovenskega naroda na Štajerskem, je v minulem zasedanju smatrala, da je prišel trenutek, ko lahko to stališče tudi javno proglasi in zahteva od c. kr. vlade zanje priznanje.

Ta večina je odkrito in brez sramu s predlogom Kienzla in tovarišev proglasila Slovence za brezpravne v narodnem oziru.

Na takšen brezobziren nastop večine nasproti vseskozi umerjeni manjšini, ki se drži strogo v okviru zakonov, na protest proti vsakršnim ukrepom na polju kulturnih potreb slovenskega prebivalstva, je bil mogoč edini odgovor: **izstop slovenskih poslancev iz deželnega zbora.**

Izvoljeni poslanci slovenskega naroda na Štajerskem pa smatrajo za svojo dolžnost, da seznanijo Vašo ekscelenco kot zastopnika visoke c. kr. vlade z najbistvenjšimi zahtevami in pritožbami slovenskega naroda, katere slone vse na obstoječih zakonih, zlasti na čl. 19 temeljnega drž. zakona od 21. dec. 1867.

Ne da bi posegali kakor koli v pravice druge narodnosti, zahtevajo Slovenci priznanje svoje narodnosti, enako postopanje pred oblastmi in enakopravnost v šoli, uradih in v javnem življenju.

V vseh teh ozirih se godi slovenskemu narodu na Štajerskem najhujša krivica.

Solstvo. Niti v ljudski šoli se ne smatra slovenski jezik kot enakopraven z nemškim. Ljudska šola se je smatrala in se še smatra kot najpripravnejše sredstvo za raznarodovanje slovenskega naroda.

Solo pa je treba končno za vselej odtegniti temu nečastnemu namenu.

Tudi slovenskemu narodu treba dati šolo, zlasti ljudsko šolo, in sicer tako,

da bo na šolah v slovenskih občinah povsod slovenski jezik učni jezik, in kjer to še ni, da se to vpelje.

Ustanovljene so bile ljudske šole z nemškim učnim jezikom v krajih, kjer je komaj ena polovica nemške narodnosti. V takšnih šolah je nemogoče doseči cilje, določene v 1. § drž. ljudskošolskega zakona: otroke vzgajati nраво-versko, razvijati njihovo duševno delovanje, jih opremiti z znanjem in spretnostmi, potrebnimi za nadaljnjo izobrazbo za življenje, ter ustvariti podlago za odgojo dobrih članov človeške družbe.

Prvi pogoj za izboljšanje tega stanja pa je **reforma deželnega šolskega sveta in dež. šolskega nadzorništva.**

Deželni šolski svet bi moral z enako ljubeznijo tudi slovensko šolstvo gojiti in v svojem delokrogu potrebe obeh narodov v enaki meri upoštevati.

Štajerski deželni šolski svet, v katerem ni nobenega Slovenca, pa od svojih početkov obravnava slovensko šolo kot pastorko, jo smatra kot šolo za nemški jezik.

Štajerski Slovenci morajo zato predvsem zahtevati spremembo zakona o šolskem nadzorništvu, ki bi moralo biti urejeno tako, kakor je to na Češkem in Tirolskem.

Zakon od 24. junija 1890 za kraljevino Češko, s katerim je bilo spremenjenih več določb zakona o šolskem nadzorništvu, z dne 24. febr. 1873, določa v točki 2, § 42 izrecno, da morajo biti od šestero zastopnikov, ki jih izvoli dež. odbor v dež. šol. svet, trije češke in trije nemške narodnosti. § 43 istega zakona določa, da mora biti dež. šolski svet sestavljen iz dveh sekcij, katerih vsaka v svojem področju sklepa samostojno.

Zakon o šolskem nadzorništvu od 30. apr. 1892, veljaven za Tirolsko, pravi v § 38, točki 3: deželni šolski svet sestoji iz šestero članov, delegiranih od dež. odbora, od katerih voli dva iz svoje sredine, ostale pa svobodno.

Med temi šestimi člani morajo biti trije nemške in trije italijanske narodnosti.

Dalje pravi 6. točka: »Iz četvero članov učiteljskega stanu, od katerih sta

* Spomenico sem našel v nemškem originalu v zapiščini dr. Iv. Dečka.

dva na šolah z nemškimi in dva na šolah z italijanskim učnim jezikom.»

Ta način sestave drž. šolskega sveta se je v imenovanih deželah obnesel in bi vladni predlog z enako tendenco brez dvoma tudi na Štajerskem imel dober uspeh. Zato prosimo, da vlada takšen predlog stavi.

Do izvedbe za to potrebnih korakov pa naj visoka c. kr. vlada imenuje za vse šole, ki jih obiskuje slovenska mladina, okrajne in dež. šolske nadzornike, ki so prijaznega mišljenja o Slovenceh in o njihovih kulturnih stremeljenjih, in naj z vpoklicanjem nekaterih članov slovenskega naroda v dež. šolski svet zopet vzbudi zaupanje slovenskega naroda v dež. šolsko oblast in tako vsaj začasno odstrani najbolj kričeče krivice.

Šolski nadzorniki (okrajni in deželni), ki jim je izročeno nadzorstvo nad slovenskimi šolami, morajo biti možje, katerih doseganje življenja jamči, da jim je napredek slovenske šole res pri srcu; možje, kojih nenaklonjenost do slovenskega jezika in narodnosti je znana, kakor n. pr. pri gg. deželnih šolskih nadzornikih Linhartu, dr. Zindlerju, možje, kojih nacionalne in politične tendence so naperjene proti uspevanju in procvitu slovenske šole, kratko: nemškonacionalnim strankarjem se načeloma ne sme poveriti nadzorstvo slovenskih šol.

Enakopravnost v uradih je na Štajerskem še zelo žalostno poglavje. Predvsem zaradi tega, ker uradniki, ki naj bi enakopravnost praktično izvajali, po velikem delu niso večji slovenskega jezika. In vendar sta dobra uprava in pravosodje mogoča samo, ako uradnik obvlada jezik naroda in v njem tudi deli pravico.

Na Štajerskem obstoja nesmiselna, vsaki pravici v obraz bijoča praksa, da so neredko uradniki slovenske narodnosti izključeni od nastavitve na slovenskem Štajerskem.

Čudno je dejstvo, da v zadnjih letih pri okrožnem sodišču v Celju ni bil imenovan niti en sodnik, ki je sin slovenskega naroda, tako da danes pri tem sodišču ne deluje noben Slovenec več kot sodnik, dočim je v prejšnji pe-

riodi vendar bilo več deželnosodnih svetnikov (Štuhec, Levičnik, dr. Galle, Lulek) in več sodnih pristavov — Slovencev.

Pri **pošti** in pri **davčnih oblasteh** se uradniki slovenske narodnosti dosledno premeščajo v čisto nemške kraje, v slovenskih pa se nameščajo nemški uradniki, četudi nimajo pojma o slovenskem jeziku. Zdi se, da se smatra slovensko pokolenje za izključevalni razlog glede nastavitve na slovenskem Štajerskem.

Proti tej praksi moramo protestirati, pri oddajanju mest v javnih službah se naj priznava znanju deželnega jezika na slovenskem Štajerskem, torej slovenščine, **odločilna** važnost, in imajo slovenski deželani nesporno pravico do namestitve zlasti v krajih, kjer služba sama terja znanje slovenskega jezika.

Nujna zahteva v tem oziru je, da se izvrši **premestitev** uradništva in sicer tako, da se premeste vsi na Spodnjem Štajerskem službujoči uradniki, ki sploh niso večji slovenščine ali pa samo nezadostno, v nemške kraje in se nadomeste s slovenskimi ali vsaj slovenskega jezika popolnoma zmožnimi uradniki, ki sedaj službujejo v nemških krajih.

Enakopravnost v javnem življenju zahteva predvsem, da se uradnikom, zlasti političnim, strogo prepove, da bi bili agitatorji za nemško nacionalno stranko in bojavniki proti kulturnim stremeljenjem Slovencev. Uradnik naj bo samo uradnik in se naj strogo izogiba političnim in narodnim bojem, da bo lahko prebivalstvo brez razlike narodnosti in strankarske pripadnosti imelo do njega zaupanje.

Oblasti, zlasti okrajna glavarstva morajo s slovenskimi občinami in strankami, zlasti če te same to zahtevajo, tudi pismeno v slovenskem jeziku občeovati.

Priznanje enakopravnosti v javnem življenju zahteva tudi, da se uvedejo dvojezični napisi na uradih in železnicah, dvojezični pečati, dvojezične tiskovine v prometu z občinstvom po vsem spodnjem Štajerskem, da se tako končno ugodi nešteti prošnjam.

Da pa bo moglo nastati mirno sožitje obeh narodnosti v deželi, mora tudi nemška večina deželnega zbora začeti nasproti slovenskemu narodu drugače, pravičnejše ravnati. Slovenci, tretjina vsega prebivalstva dežele, prispevajo ves svoj delež k vsem deželnim potrebščinam. Po vsej pravici gre zato slovenskemu narodu primerno zastopstvo v upravi dežele. Takšnega danes Slovenci nimajo. Od 63 poslancev jih imajo Slovenci komaj 8, v deželnem odboru, ki vodi deželno upravo, pa sploh nobenega zastopnika.

Upravičena zahteva je torej revizija deželnega volilnega reda, ki naj omogoči pravično razdelitev deželnozbornih mandatov po razmerju davkov in številu prebivalstva.

Potrebna je tudi sprememba dež. reda tako, da poslanci spodnještajerskih kmetijskih občin izvolijo za sebe vsaj enega člana v dež. odbor. V štajerskem dež. zboru je zahteval zastopstvo slovenskega naroda v dež. odboru s predlogom dr. Radeja v zasedanju l. 1889, a brez uspeha. Morda bi imel vladni predlog z enako tendenco večji uspeh.

Deželni dohodki se ne smejo uporabljati v kulturne potrebe samo za nemško narodnost, tudi Slovencem gre primerno upoštevanje pri ustanovah za kulturo in izomiko. Vse višje deželne šole so doslej samo nemške; glede tega se je treba končno tudi na Slovence ozirati in bi zlasti bilo treba skrbeti, da bi se na deželni nižji gimnaziji v Ptujju ustanovile slovenske vzporednice; posebno pa bi morala vinarstva in sadjarstva šola v Mariboru, ki je določena za zgolj praktične namene na spodnji Štajerski, biti tako urejena, da bi tudi slovenski narod imel od nje koristi. Pouk bi torej moral biti za slovenske učence slovenski.

Podpisanim deželnim poslancem je čast predložiti Vaši ekscelenci te priporočbe slovenskega naroda na Spodnjem Štajerskem s prošnjo, da jih predloži visoki c. kr. vladi, v kolikor se nanašajo na njeno področje, v blagohotno preceno in čimprejšnje upoštevanje.

(Podpisani slovenski deželni poslanci za Štajersko.)

Objavil Vekoslav Spindler

P O R O Č I L A

Giuseppe Mazzini: Lettere slave

Biblioteca di cultura moderna. N. 334. Bari 1939. Založništvo Gius. Laterza & Figli v Bariju je imelo srečno roko, ko je izbralo za svojo knjižnico moderne kulture tudi ponatis Mazzinijevih »Slovanskih pisem«. Zbirka ne obsega samo »Slovanskih pisem« v ožjem pomenu, ki jih je veliki pobornik za italijansko zedinjenje in za svobodo narodov objavil meseca junija 1857. v genoveškem listu »Italia e Popolo«, temveč tudi njegove tri članke »Del moto nazionale slavo«, ki so izšli že leta 1848. v milanskem dnevniku »Italia del Popolo« kot dopolnjeni prevod njegove razprave »On the Slavonian Movement« v »Lowe's Edimburgh Magazine« iz leta 1847., ter njegovi dve razpravi: »Ita-

lijanska misija — mednarodno življenje« iz vojnega leta 1866 in »Mednarodna politika« iz leta 1871.

Veliki apostol svobode je živel l. 1847. v Londonu, kjer je ustanovil »People's International League« z nalogo, »da širi principe narodne svobode in napredka, da postane izdaten glasnik javnega mnenja v prid pravice vsakega naroda, da vlada samega sebe in da ohrani svojo narodnost ter da pospešuje pravi sporazum med ljudstvi vseh držav«. Svoboda pa ni bila po Mazzinijevem nauku nekako milostno stanje izvoljencev in privilegirancev, temveč je bila duševna luč, ki vzbuja v srcih vročo mesijansko delavnost. Zato si moramo svobodo sami priboriti ter jo čuvati in braniti.

Po Mazzinijevem mnenju ima vsako

bitje, individualno ali kolektivno, svoj namen. Obstoj tega namena ustvarja dolžnost ta namen doseči, ali ga vsaj skušati doseči. Narodi so taka kolektivna bitja. Imajo zato svoj posebni namen, za dosego katerega se morajo boriti. »Objava tega specialnega namena je prostovoljna združevalna vez, s katero se milijoni individuov, ki pripadajo določeni skupini, priznavajo za člane naroda.« Toda narodi kot taki so individui višje enote, človeštva. Tudi človeštvo ima svoj namen, namreč postopno grajenje in ureničevanje moralnega zakona. Vsi narodi morajo delovati tudi v dosego tega cilja, vsak na svojem geografskem območju, po svojih posebnih sposobnostih in s sredstvi, ki mu jih priroda nudi. »Kjer je zavest specialnega namena in kjer je pripravljenost prav po tem namenu bližati se skupnemu namenu, ki je ideal človeštva, tam je narod. Kjer tega ni, je pač samo ljudstvo, ki je obsojeno, da se prej ali slej porazgubi v drugem narodu.«

Vsak narod mora priznavati skupni namen vsega človeštva. Kadarkoli je kak narod zanikal tak skupni namen in vse obračal edino v dosego svojega specialnega namena, je začel nazadovati. Za Mazzinija je sveta vsaka vojna, ki stremi za skupnim namenom in ki je naperjena proti onemu, kateri odreka kakemu narodu svobodo, da izpolnjuje svojo misijo. »Narodi, ki ostanejo spričo krivičnih in po dinastičnem ali nacionalnem egoizmu narekovanih vojn neaktivni gledalci, bodo imeli tedaj, ko bodo sami napadeni, samo gledalce.«

S članki iz leta 1847. in 1848. je Mazzini obračal pozornost angleškega in italijanskega naroda na prebujanje Slovanov v Evropi. V njih je pokazal ne samo izredno zanimanje za ostalemu svetu komaj po imenu znane narodnosti, (tako da se moramo čuditi njegovega širokemu znanju in kritičnemu presojanju položaja v tedanji Evropi), temveč je vanje vložil resnično občuteno ljubezen. Zato je marsikaj, kar je tedaj napisal, še vedno tako živo, in veliko je takega, kar bi tudi danes lahko ponovil.

Naj navedem samo besede, ki jih je napisal o Poljaki in Poljski: »Zgled je Poljska, to je neizmerna vera, ki živi v tem izbranem telesu velike slovanske družine in je vso razgibala in ji daje prepričanje v bodočnost. Ta edinstvena vztrajnost v sodobni zgodovini je značilna za ta narod, ki ga dela za tip nacionalnega herojstva. Obup mu je neznan. Lahko bi zaprli v kletko ves narod. Če bi le en sam sin Poljske ostal v svobodi in na obrambnem zidu, se ne bi sicer bojeval, kajti to bi storil samo iz dolžnosti, pač pa bi upal in bi veroval v osvoboditev svoje domovine. Le vprašajte poljske izgnance: med njimi so taki, ki so šestnajst let izgnanstva izbrisali za vsako intelektualno delovanje in ki ne verujejo več niti v samo vrednost intelektualnega življenja; so celo taki, ki jih mrznja do vsega z usodno roko priganja k samomoru; toda med njimi ni nobenega, kateremu se ne bi na vprašanje o bodoči usodi njegove domovine razjasnilo zamišljeno lice s smehljajem neizčrpne vere. Na bojnih poljih, na vislicah v Galiciji, pred sodnim dvorom v Berlinu, na dnu rudnikov v Sibiriji, je ta mirni in upapolni smehljaj predslutnje vedno isti, liki mavrica duše, ki med nevihto obeta jasni dan svobode. In ta obljuba se bo izpolnila. Kar hoče narod, to hoče Bog.«

Glede Slovanov je Mazzini predvideval ustanovitev treh državnih enot, eno na jugu, ki bi obsegala vse južne Slovane, dve na severu: eno za Čehe in Slovake, drugo za Poljake. Glede Slovakov pa je l. 1847 ventiliral še drugo možnost. Ni izključil namreč možnosti, da lahko postane Madžarska zopet — slovanska država, v kateri bi imeli Slovaki premoč in ki bi se morda združila z Vlahi ob levem bregu Donave ter tako imela izhod na Črno morje.

Da bi te tri slovanske države nastale, bi se morala zrušiti Avstro-ogrška monarhija in turški imperij. »Turško in avstrijsko cesarstvo«, je zapisal Mazzini, »sta nepreklicno obsojeni na pogin. Mednarodno delovanje Italije mora biti usmerjeno v to, da to smrt pospeši. Jekleni meč, ki naj ju ubije, je v rokah

Slovanov.« Zato je misija italijanskega naroda, njegova iniciativnost v Evropi, njegova politična in gospodarska bodočnost samo v zvezi s slovanskimi narodi. »Če bi Italija podpirala ilirske Slovane in druge Slovane, ki tvorijo po velikem delu evropsko Turčijo, pri njihovem vstajenju, bi si prva med vsemi državami pridobila pravico do njihove ljubezni, do inspiracije in do sklepanja trgovinskih pogodb z vso slovansko družino«. Mazzinijev glas pa ni našel odmeva, a tudi Mazzini sam ni tega pričakoval od monarhistične Italije, temveč samo od republikanske Italije, kakršno si je želel.

Medel odmev Mazzinijevih misli zasledimo v govoru zadnjega italijanskega zunanjega ministra pred nastopom fašizma, kakor ga navaja tudi Fabrizio Canfora, ki je napisal predgovor k novi izdaji Mazzinijevih »Slovanskih pisem«. Ta minister je namreč leta 1921. izjavil v parlamentu:

»Vojna generacija bo izginila, toda Italija naših otrok nam bo hvaležna, ker smo z združitvijo in osvoboditvijo domovine ustvarili mir, ki je rešil Italijo strupa iredentizmov, ki je dal Italiji svobodo na njeni poti in ki je zopet potrdil tiste italijanske ideale, katere bi moral gojiti tudi oni, ki jih ne čuti, kajti samo od njih bomo črpali svojo moč kot velesila, spričo hegemonističnih kolosov, ki si delijo svet. Odtod ni drugega izhoda. Ali bo Italija prijateljica malih narodov in bo smatrala njihove življenjske interese za svoje ter bo tako prosto dihala na vzhodu in tako prevzela ponosno nalogo velesile, ali pa ji bo od velesile ostalo samo prazno ime.«

Toda vsa poznejša zgodovina Italije je bila v ostrem nasprotju s temi besedami. Kako naj si zato razlagamo sedanjeno izdajo Mazzinijevih pisem. Verjetno hoče sedanjim prilikam primerno tolmačiti italijansko misijo med malimi narodi v Evropi, kakršne si je želel Mazzini. V članku »Mednarodna politika« leta 1871. je namreč formuliral to misijo s temi-le besedami:

»Mi (namreč Italijani), ki smo vstali v imenu nacionalne pravice, verujemo tudi v Vašo pravico in Vam nudimo svojo pomoč. Toda naša misija ima za

namen stalno pomiritev Evrope. Mi ne moremo dopuščati, da stopi ruski carizem, ta večni sovražnik svobode, na mesto Vaših dosedanjih gospodarjev. Vsako Vaše osamljeno gibanje, omejeno samo na kako posamezno Vašo skupino, bi tudi v primeru zmage ne moglo postaviti močnega obrambnega zidu proti pohlepnosti carja, temveč bo samo pomagalo njegovim ekspanzivnim težnjam. Združite se: pozabite stare spore; naj bo Carigrad Vaše amfiktionsko mesto, mesto Vaših osrednjih oblasti, odprto vsem, usuznjeno nikomur: Mi bomo z Vami.«

L. C.

Knjige Goriške Matice

Letošnje knjige Goriške Matice nosijo pečat treh jubilejev. Matica sama je zaključila prvo dvajsetletje svojega delovanja, njen upravnik in urednik koledarja Damir Feigel je slavil svojo šestdesetletnico in eden glavnih njenih sotrudnikov, pesnik in pisatelj dr. Andrej Budal, se je pred kratkim srečal z Abrahamom. O tem slavnostnem razpoloženju priča že po svoji izbiri in po svoji opremi vsa serija za leto 1940. izdanih knjig: pet rednih knjig za vse naročnike in dve knjigi proti doplačilu. Tega razpoloženja ne kvari niti dejstvo, da je bila še ena knjiga, namreč Bevkova povestica »Pestrna« napovedana, a iz neznanih razlogov ni zagledala belega dne.

Na dvajsetletnico spominja izmed rednih publikacij po obsegu drobna, po vsebini pa zelo tehtna knjižica »Dva set let 1919—1939«, ki obsega seznam in cenik vseh knjig Goriške Matice ter sedaj z njo združene knjižne družine »Luč« in »Biblioteke za pouk in zabavo«. Uvodno besedo h knjižici je napisal A. Budal, ki upravičeno primerja zbirke Goriške Matice v njihovi skupnosti »z manjšimi enciklopedijami ali zbirkami vsega človeškega znanja, kakršne se danes prirejajo pri vseh kulturnih narodih po vzorcu velike francoske enciklopedije iz konca 18. stoletja«. Kajti 106 knjig (A. Budal je vštél tudi »Pestarno«, zato govori o 107 knjigah) v kratkih dvajsetih letih, in sicer knjig iz leposlovja in vseh panog,

ki zanimajo našega človeka, je res veliko, zlasti če upoštevamo čas in prilike. Levji del odpade na pisatelja Franceta Bevka: 18 izvirnih povesti in romanov ter trije prevodi, da ne štejemo še posebej njegovih prispevkov za koledar. Njemu se častno pridružita dr. Andrej Budal in Damir Feigel (dr. Budal o samem sebi skromno molči!). Kot tretji se jim priključuje mladinski in humoristični pisatelj Ferdo Kleinmayr. Njihove slike in slike še nekaterih drugih sotrudnikov (Alojzija Gradnika, Ivana Preglja, Jože Lovrenčiča, Lojzeta Remca, Justa Bačarja in Justa Ušaja) krasi to skromno spominsko knjižico. V njej pa je, kakor že omenjeno, tudi pregled vseh dosedanjih serij književne zbirke »Luč«, ki je doslej izdala 37 knjig, in vseh zvezkov »Biblioteke za pouk in zabavo« (do sedaj 23 zvezkov z najpestrejšo vsebino).

Dr. Andrej Budal je letos napisal knjigo »18 velikih«, v kateri s prirojenostjo in v lepem jeziku in slogu na kratko, toda dovolj izčrpno karakterizira 18 naših duševnih velikánov: Trubarja, Prešerna, Trdino, Levstika, Erjavca, Jenka, Stritarja, Mencingerja, Jurčiča, Gregorčiča, Tavčarja, Kersnika, Aškercja, Ketteja, Cankarja, Murna - Aleksandrova in Župančiča. Knjiga bo s pridom izpolnila vrzel v povojni publicistiki na Primorskem.

A. Budal je poleg tega prispeval za Koledar nekaj prevodov iz italijansčine in životopise o Alfredu Panzliniju, Karlu Čapku in Augustu Šeni. A o Budalu kot petdesetletniku je sestavil članek dr. Anton Debeljak. Da je Budal res dosegel petdeseto leto, mu je hotel verjetno potrditi tudi njegov sin, G. Budal, ki se je oglasil v Koledarju s krajšim prevodom.

Damir Feigel je za svojo šestdesetletnico izdal novo kriminalistično-humoristično povest »Supervitalin«, v kateri nas po svoje seznanja z uporabo hormonov v zdravilstvu. Povest se po motivu in po načinu pripovedovanja pridružuje nekaterim njegovim povojnim spisom, ki so izšli pri Goriški Matici. A. Budal je napisal k tej knjigi prav topel uvod o Feiglu kot pisatelju in človeku ter je pri tem raz-

grnil tudi pogled na predvojne in povojne življenjske prilike v Gorici.

Peta redna knjiga je poljudnopolučna. Naslov ji je »Žarki in življenje«. V njej skuša avtor Jakob Trnovec bolj ali manj ugotovljena dejstva na bolj ali manj znanstveni način združiti v zaokroženo celoto.

Kot izredni knjigi sta izšli: Bevkova izvorna kmečka povest »Huda ura«, ki le potrjuje Budalove besede o avtorju, da namreč njegovo neutrudljivo pero zajema iz ljudstva in vrača ljudstvu; druga knjiga prinaša roman Karla Čapka »Hordubal« v prevodu Franceta Bevka.

Goriška Matica je na svoje dvajsetletno delovanje res lahko ponosna, naši primorski rojaki ji morajo biti prav posebno hvaležni, mi tostran meje pa moremo samo občudovati njeno delo in njene uspehe. L. Č.

Dr. J. Bohinjec: Socialna zavarovalna zakonodaja

Pod tem širšim naslovom, ki nam očitno obeta še nadaljnje izdaje, je izšla v samozaložbi urednika dr. Jože Bohinjca, ravnatelja OUZD v Ljubljani, lična knjižica: Zavarovanje delavcev in nameščencev, zakoni, uredbe, naredbe, pravilniki, konvencije (po stanju avgusta 1939). Dejstvo je, da se je v jugoslovanski državi po prevratu široko razvila socialno-politična in posebno še socialno-zavarovalna zakonodaja. Za izvajanje socialno-zavarovalnih zakonov so bile izdane številne izvršilne naredbe, pravilniki in prepisi v raznih številkah »Službenih novin« in »Uradnega« oziroma »Službenega lista«, da je pregled v praksi postal kar nemogoč. Potreba prakse ter prepričanje, da je še daleč kodifikacija socialno-zavarovalnega prava, ki pa tudi ne bi napravila odvišno pričujočo zbirko socialno-zavarovalnih zakonov, uredb, naredb itd., sta napotili našega znanega in agilnega delavca dr. Jože Bohinjca, da se je odločil izdati to za prakso, kakor za znanstveni študij prepotrebno zbirko. Značilno za današnje prilike je, da se je moral zateči k samozaložbi in da ni nobena oficialna

ustanova smatrala za svojo dolžnost, prevzeti to nalogo. To dejstvo je urednik seveda omejevalo pri zbiranju gradiva in ureditvi zbirke, tako da je, kakor pravi sam v svojem uvodnem »Pojasnili« h knjigi, mogel upoštevati le najnujnejše in najpotrebnejše, da knjiga ne naraste v prevelik obseg, čeprav bi bila zbirka vseh socialno-zavarovalnih zakonov v eni sami knjigi tudi po našem mnenju praktičnejša. Zato je izločil iz svoje knjige vse predpise o pokojninskem zavarovanju nameščencev, vse zakone in pravila o rudarskem zavarovanju in druge. Tako vsebuje tudi po opremi lična knjiga v glavnem vse one zakonite predpise socialnega zavarovanja delavcev, ki so še danes zavarovani pri OUZD, to je zakon o zavarovanju delavcev iz l. 1922. z izvršilno naredbo in uredbo o izvajanju zavarovanja delavcev za onemoglost, starost in smrt ter predpise glede onih oseb, ki so bile s posebnimi uredbami izločene iz okvira splošnega delavskega zavarovanja, kakor n. pr. stalni monopolski delavci, pomožno osebje v drž. službi, državno prometno osebje, osebe, zaposlene pri uradih, napravah in podjetjih javnopravnih teles ter uslužbenci Zveze zdravstvenih zadrug. Škoda, da urednik ni dodal posameznim §-om vsaj najvažnejšo judikaturu, kar bi praktično vrednost zbirke močno povečalo. Nadalje najdemo v tej zbirki pravilnik o uredbi sodišč delavskega zavarovanja in o sodnem postopku pri teh sodiščih, dočim je statut OUZD izpadel, ker je izšel že l. 1933. kot poseben ponatis iz Služb. lista. Pač pa imamo v tej zbirki ponatisnjen pravilnik o ustanovah človekoljubnega značaja, ki se bavijo z zavarovanjem pogrebnih stroškov in stroškov za bolezen, in o skladih za pokojninsko zavarovanje. Za vsako podjetje važna je naredba o določitvi nevarnostne tabele, ki je v zbirki podana po zadnji izpremembi l. 1938. Iz zakona o uveljavljanju mednarodnih socialnopolitičnih konvencij za našo državo, ki je bil izdan l. 1927, prinaša zbirka samo besedilo za delavsko zavarovanje važne konvencije o enakem postopku z inozemskimi in domačimi delavci glede zavarovanja zoper nezgode pri delu in besedilo kon-

vencije o zavarovanju zoper profesionalne bolezni. Izmed mednarodnih konvencij je sprejel izdajatelj v zbirko pogodbo glede socialnega zavarovanja, sklenjeno med našo državo in Nemčijo leta 1928., iz tako zvanih nettunskih konvencij iz l. 1925. pa besedilo sporazuma o delavcih in besedilo sporazuma o reciprociteti glede socialnih zavarovanj. Sedaj, ko je že po izidu zbirke v začetku decembra 1939. končno tudi Francija ratificirala konvencijo z našo državo o delu in pomoči, (Jugoslavija jo je ratificirala že leta 1933.) bo treba dodati še socialno-zavarovalna določila te konvencije, posebno ona o zavarovanju za primer bolezni, brezposelnosti in trajne delovne nesposobnosti, s katerimi se je položaj naših delavcev in izseljencev v Franciji znatno izboljšal, ker so izenačeni s francoskimi državljani. Na koncu knjige je izdajatelj dodal razne tablice in tabele ter vzorce najvažnejših tiskovin z navodili in pojasnili, kar bo dobro služilo v praksi vsakomur, ki ima posla s socialnozavarovalnimi predpisi.

F. S.-M.

Dr. J. Golombek: Ivo Vojnović i Poljaci

Prevedel iz poljščine na srbohrvaščino prof. dr. Fran Ilešić. Separatni otisak iz »Franjevačkog vijesnika«. — Beograd 1939. Str. 70.

Razprava vsebuje tri poglavja: 1. Vojnović o Poljski in o Poljaki; 2. Poljaci o Vojnoviću; 3. Vojnovičeve drame v Poljskih gledališčih.

Avtor razprave je bil docent slovanških literatur na univerzi v Warszawi. Usodni dogodki za njegovo domovino so terjali v razdejanju Warszawe tudi njegovo smrt. Ilešićev prevod Golombkove razprave je izšel malo pred avtorjevo tragično smrtjo.

Dr. Josip Golombek je izdal l. 1932 obširno študijo »Ivo Vojnović, dramatik jugoslovanski« (Warszawa; 488 strani). Pri sestavi te monografije mu je ostalo še mnogo gradiva, ki ga ni sprejel in porabil v zaokroženi študiji o Vojnoviću, a je še isto leto uredil v posebni razpravi pod gornjim naslovom oni del ostalega gradiva, ki naj služi kot ogrodje za študijo o odnošajih Poljakov

do Vojnovičeve dramatičke. V uvodni opombi komentira sam avtor svoje delo: »Rasprava... zapravo nije studija nego više samo zbirka gradje, ali ta gradja će dobro doći onima koji će u budućnosti pisati o Vojnoviću, vidjet će naime iz nje kako je poljska publika primila pjesnika Vojnovića.« — Avtor je poklonil to raspravo z nenavadno pristranim posvetilom »svojemu prijatelju gospodu drju Franu Ilešiću«, a te dedikacije prevajalec v svoji skromnosti ni objavil pri prevodu, dasi ga je avtor sam naprosil za prevod študije v srbohrvaščino. Pač pa je prevajalec opremil prevod z bogatim komentarjem (blizu 200 opomb) jugoslovanskemu čitatelju za lažjo orientacijo v biografskem in bibliografskem gradivu citirane poljske obsežne literature.

Golombek je uporabil navidez neznatno gradivo iz časopisnih kritik, korespondence in pripovedovanj v napeto psihološko študijo o Vojnoviću in odmevu njegovih dram med Poljaki. Zanimivo je, da Vojnović ni bil nikoli v čisto poljski sredini (str. 3), in da ni poznal poljskega jezika ter zato tudi poljske literature vsaj globlje ne (str. 4), razen nekaterih del, kakor n. pr. Sienkiewicz »Quo vadis« iz italijanskega prevoda, ali drame v prevodih iz zagrebškega gledališča itd. Kljub vsej njegovi mogočni narodni zavesti odmeva iz njega vendar bistveno latinsko-italijanska kultura. A usoda je pripeljala Vojnovića kljub vsemu temu v direktne osebne zveze s Poljaki, namreč preko poznanstva njegove plemiške dubrovniške rodovine s poljskimi plemiškimi porodicami, ki so potovale po naših deželah.

Za pesnika Iva Vojnovića so se Poljaki zanimali, ko je bil šele 32 let star (1888) in je objavil komaj nekaj novel »te se još nije znalo da će on postati odličan dramski pisac«. Bronislav Grabowski ga je karakteriziral ob povesti »Ksanta«, da ta priča, kako zna Vojnović »mejstrsko slikati dalmatinsko prirodo«. »Najodličnije pero ne bi uspelo da da de nešto, što bi bilo življe, što bi više blistalo, što bi disalo slikovitom poezijom.« Intenzivneje pa je pritegnila Vojnovića k Poljakom njegova drama. Leta

1904 je predaval Tadija S. Grabowski »o Dubrovniku prema Hrvatskoj« ter vpletel vsebino Vojnovičeve »Trilogije«, »dramatske sile punu sliku polaganog propadanja kulture i moći republike«. Vojnovičevo ime kmalu ni bilo več znano v literaturi poljske kritike. Leta 1910 sta Zagreb in Krakow iz spontane vzajemnosti zbudila slovansko medsebojno spoznavanje z izmenjavo poljskih in hrvatskih dram in medsebojnih gledaliških gostovanj. Krakow je vprizoril Vojnovičevo »Dubrovačko trilogijo«, Zagreb pa Julija Slovačkega »Lilla Weneda«, kar je odprilo tudi drugim Vojnovičevim dramam pot na razna poljska gledališča. Kritika pa ga je različno sprejemala. Njegove drame so doživele tudi silne slavospeve, vendar prevladuje o vseh treh vprizorjenih dramah (»Maškarate ispod kuplja«, »Gospodja sa suncokretom« in »Smrt Majke Jugovića«) tale odločna sodba pesnika in estetskega kritika Štefana Godlewskega (v »Jutrnji Gazeti« 1. 1925), »da je južno-slavenska kultura za našu (poljsku) publiku skoro jednako ekzotična, kao što je na pr. za parišku publiku poljska kultura.«

Leta 1910 je označil »Glos narodu« odmev »Trilogije« takole: »Trilogija nas nije potresla, sigurno zato ne što se nekrvava propast minijaturene dubrovačke republike činila nama koji smo prošli najstrašniju narodnu tragediju kakvu poznaje historija svijeta, historijska epizoda, malone normalna, a patnje slabunjavog i nespretnog plemstva premalo ljudskočovječanske i previše »ekonomske«..., a da bi mogle dublje ganuti.« (str. 36.)

»Gospodjo sa suncokretom« označuje kritika kot balado o benečanski grofici in kot senzacijsko dramo zaradi skrivnostne zgodbe o umoru; znameniti igralec Poljak Solski se je tako vživel v tej drami v svojo vlogo, da so se gledalci tresli od groze (45). A tudi »Smrt Majke Jugovića« ni mogla vzdržati popolne umetniške cene, dasi jo označuje kritika kot »apoteozo žrtve« in simbolizem kot njen glavni znak. Leta 1923. je v Krakowu pomenila manifestacijo velikih simpatij Poljske do Jugoslavije (47). Pripravljali pa so se na vprizoritev s

tolikšno vnemo, da je prišla gospa Wysocka študirat vlogo »Majke« celó v sam Zagreb.

Golombek zaključuje študijo z ugotovitvijo, da »je Ivo Vojnović svakako imao srazmjerno veliki uspjeh u poljskim teatrima«, več kakor kateri koli drugi dramatik zapadnih in južnih Slovanov.

Inko.

Grošljev podporni sklad

Krožek prijateljev pokojnega dr. Pavla Grošlja in »Prirodoslovno društvo« sta zasnovala poseben podporni sklad za povzdigo prirodoslovne vede. Podpore in nagrade bodo dobivali iz tega fonda mladi znanstveniki in akademiki za delo in naloge v prirodoslovni vedi.

Popravek: V 11—12 zvezku lanskega letnika »Misli in dela« (1939) popravi v članku dr. ing. Č. Nagodeta na 349 strani v citatu Byronove pesmi v 1 verzu:
The consequence is, being of no party...

D O K U M E N T I

SRESKA ORGANIZACIJA SAVEZA RATNIH DOBROVOLJACA KRALJEVINE
JUGOSLAVIJE V LJUBLJANI.

Št. 960/39.

Ljubljana, 20. dec. 1939.

REKTORATU UNIVERZE KRALJA ALEKSANDRA I.

(v roke g. rektorja dr. Matije Slaviča)

Ljubljana.

Velecenjeni gospod rektor!

Ob 20 letnici univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani dajemo vojni dobrovoljci čast in priznanje tistim zaslužnim našim narodnim možem, ki so v preteklosti pomagali ustvarjati naš najvišji znanstveni zavod. Toda prepričani smo, da bi bili vsi naporji za doseg slovenske univerze zaman, če ne bi bilo Jugoslavije, ki smo jo dobili po težkem trpljenju in mučeništvu nešteti znanih in neznanih žrtev. Iz krvi naših narodnih borcev, iz te najdragocenejše žrtve je zrasla naša narodna država. Neovrgljivo dejstvo je, da brez zavezniških zmag in osvobodilnih borb, ki jih je vodila srbska vojska z vojnimi dobrovoljci, Jugoslavije nikdar ne bi bilo pa tudi slovenske univerze ne. Med vojnimi dobrovoljci pa so bili tudi številni Slovenci raznih poklicev, ki so se zavedali, da za naše narodno osvobodjenje ne zadoščajo papirnate deklaracije, marveč, da moramo poleg Srbov in Hrvatov tudi mi Slovenci plačati svoj krvni davek, če hočemo biti svobodni. Zato so vojni dobrovoljci s svojo krvjo pisali in podpisovali deklaracije, ki so vsemu svetu vpile, da se hočemo Slovenci, Hrvati in Srbi osvoboditi tuje oblasti in združiti v samostojno jugoslovansko državo, za katero so tudi vojni dobrovoljci Slovenci doprinesli težke in krvave žrtve. To zgodovinsko resnico pa je rektorat prezrl, ko ob 20 letnici naše univerze ni smatral za potrebno in častno, da na ta jubilej povabi tudi zastopnike organizacije vojnih dobrovoljcev, ki so med Slovenci prvi in najbolj zaslužni graditelji Jugoslavije in s tem obenem tudi naše univerze.

Ker se nas je prezrlo v času, ko zopet grmijo topovi in so države visoko povzdignile kult herojstva in požrtvovanja za domovino, zato, velecenjeni gospod rektor, podajemo to našo besedo in odločno protestiramo proti postopku rektorata napram vojnim dobrovoljcem.

Ta naš protest smo dostavili gosp. ministru za vojsko in mornarico ter gosp. ministru za prosveto po naši centralni organizaciji Savezu ratnih dobrovoljaca kraljevine Jugoslavije v Beogradu.

Beležimo z dobrovoljskimi pozdravi!

(Pečat in podpis)

Mičun M. Pavičević: Crnogorci u pričama i anegdota. Knjiga sedamnaesta. Predgovor napisao: Nikola Đonović, advokat i publicista. Zagreb 1939, str. 336, Din 30.— (Zagreb, Grgurova ul. 3.)

Mičun M. Pavičević: O crnogorskom folkloru. Beograd, 1940. str. 8; preštampano iz »Vidika« br. 23—24. (december) 1939.

Časnik i časopis:

Arhiv za sociologiju i književnost. Serija 1. Izlazi godišnje u 10 svezaka. Cena kompletne serije u pretplati 40 Din. Beograd Đorđa Washingtona 12.

Brazda. Sedmično spisanje za obšćestvena kultura i stopanski vprosi. Godina IV., 1939. Redaktor Hristo Stojkov. Sofija, pl. Sv. Nedelja 11.

Le Cahier des Lettres et des Arts. Paris 8e.

Čas, revija Leonove družbe v Ljubljani.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor.

Dejanje. Mesečnik za gospodarstvo, kulturo in politiko. Ljubljana.

XX. (Dvadeseti) vek. Književnost, nauka, umetnost, društvo. Beograd.

Ekonomist. Mesečnik za savremena ekonomska i socijalna pitanja. Zagreb.

L' Europe centrale. Revue de documentation politique, économique, littéraire et artistique (Bimensuelle, fondée en 1926, éditée jusqu'à la fin de 1938 à Prague) Paris, 28, rue du Quatre Septembre.

Gajret. Glasnik kulturno prosvjetnog društva. Sarajevo.

Hrvatska smotra. Nacionalni, socijalni i književni mjesečnik. Zagreb.

Istra. Glasilo Saveza Jugosl. organizacije iz Julijske Krajine.

Izvestja na blgarskoto družestvo za socialen napredk. Sofija.

Letopis Matice Srpske. Novi Sad.

Ljubljanski Zvon. Slovenska revija. Ljubljana.

Matica rada. Časopis za naučnu organizaciju rada. Beograd.

Mlada kultura. Časopis za književnost i kulturu. Izdaje odbor kulturnih studentskih udruženja na universitetu u Beogradu. Cara Lazara ulica 11/I.

Mladi Prekmurec. (Mladinski list) Murska Sobota. Izhaja po petkrat na leto v dvojnih zvezkih. Naročnina 30 din, za dijaštvo 20 din.

Mladost. List srednješkolske mladeži. Jug. prof. društvo, sekcija Zagreb.

Modra ptica. Leposlovnna revija. Ljubljana, Ulica 29. oktobra. Naročnina 100 din.

Mrtva straža. Časopis o narodnih vprašanjih. Ljubljana.

Narodna starina. Časopis za historiju i etnografiju južnih Slovjena. 35. zvezek, 152 strani, 36 din za naročnike. Zagreb 6, pošt. pretinac 14.

Naš rod. Mladinski list JUU. Ljubljana.

Naš val. Tednik za radio, gledališče in film. Ljubljana.

Naša stvarnost. Beograd.

Njiva. Izdaja jo Del. kulf. društvo »Ljudski oder« v Buenos Airesu UT.

La Nouvelle Revue Française. Paris 7e.

Orač. Za bodočnost slovenskega kmeta. Mesečnik stane letno 20 din. Ljubljana Gosposvetska c. 2.

Planinski vestnik. Ljubljana.

Popotnik. Časopis za sodobno pedagogiko. Ljubljana.

La porta Orientale. Rivista mensile di studi Giuliani e Dalmati. Trieste (Trst).

Pregled. Časopis za politički i kulturni život. Sarajevo.

Prirodoslovne razprave. Prirodoslovno društvo, Ljubljana.

Proteus. Poljudnoznanstven list. Ljubljana.
Psychologie. Časopis pro teoretickou a užitou psychologii. Brno.
Radnička zaštita. Socialno politička revija. Zagreb. Službeni glasnik SUZOR-a.
Revue internationale du Travail. Publication mensuelle. Bureau international du Travail. Genève. Suisse.
Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Praha.
Slavjanski vesti. Mesečen organ na slavjanskoto družestvo v Belgaria. Sofija.
Slovenska mladina. Mladinska revija za leposlovje in vsa kulturna vprašanja. Izhaja mesečno v Ljubljani. Mirje 13.
Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva v Ljubljani.
Slovenski list. Tednik južnoameriških Slovencev. Buenos Aires.
Slovenski pravnik. Ljubljana.
Socialni arhiv. Središnja uprava za posredovanje rada. Beograd.
Sodobnost. Književna revija. Ljubljana.
Sokolska volja. Tednik. Ljubljana.
Srpski književni glasnik. Beograd.
Statistički godišnjak kr. Jugoslavije. Beograd.
Tehnika in gospodarstvo. Izd. Soc.-ekon. institut. Ljubljana.
Tehniški nameščeneec. Trbovlje.
Trud i pravo. Mesečno spisanje. God I. Sofija, Ul. Denkoglou No 2.
Turizem. Revija za propagando turizma banovine Hrvatske, Slovenije in ostalih krajev. Izhaja dvomesečno. Uredništvo in uprava v Ljubljani, Knafljeva ul. 5, in na Sušaku, Strossmayerjeva ul. 6. Naročnina letno 100 din.
Zenski vestnik. Mesečnik. Ljubljana.
Život i rad. Socialno-književni časopis. Beograd.

ZAVAROVANJA VSEH
VRST — prevzema

Slavija
v Ljubljani

JUGOSLOVANSKA ZA-
VAROVALNA BANKA

Podružnice: Beograd Sarajevo Osijek Ekspoziture: Maribor
Zagreb Novi Sad Split in Celje

Glavno ravnateljstvo v Ljubljani v novem posloppju — Gajeva ulica 2
Telefon: 21-75, 21-76, 21-77

**NARODNA
TISKARNA**

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5
IZVRŠUJE RAZLIČNE MODERNE
TISKOVINE OKUSNO, SOLID-
NO IN PO ZMERNIH CENAH

TELEFON ŠT. 31-22 — 31-26
POŠINI ČEKOVNI RAČUN
V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534

Odgovorni urednik: dr. Fran Spiller-Muys